

О. В. Ленський

Історія

Сумської

прикордонної

служби

УДК 908 (477. 52)

Ленський О. В.

В книжці розповідається про історію Сумської прикордонної служби.

Л 33 Ленський О. В. Історія Сумської прикордонної служби / Олексій Васильович Ленський. – Суми : Власне видавництво Ленського, 2018. – 95 с. іл.

© Передрук книжки і використання у Wikipedia без згоди автора заборонений.

Ленський Олексій Васильович, 2018

Начальник прикордонної служби України
полковник Дейнеко Сергій

Вступ

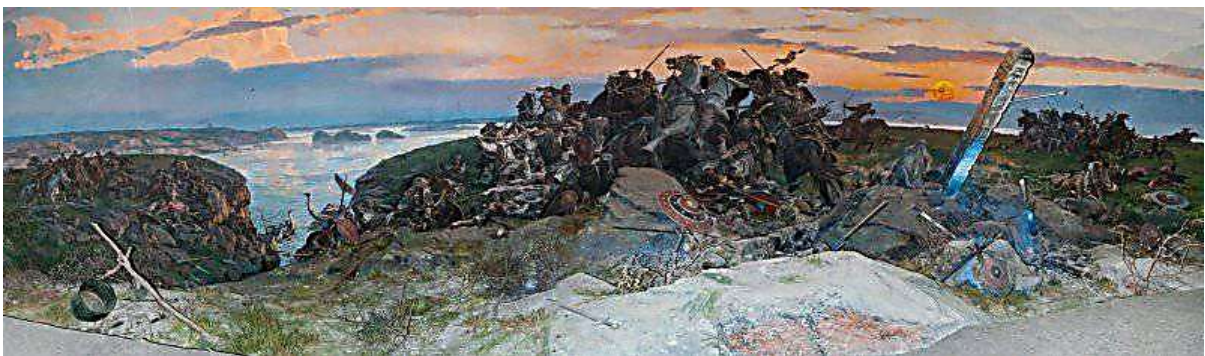

У різні періоди свого існування наш край входив до різних держав. Відповідно мінялися і кордони держави. Сумщина декілька разів за свою історію ставала прикордонням у різних державах.

Існували і внутрішні кордони між різними князівствами. Кожне значне поселення влаштовувало кордони у своїх володіннях. Ми можемо сказати, хто мешкав на цій території до VII ст., а пізніше з Сибіру прийшли племена сіверян, а сіверяни не мають нічого спільного з так званим слов'янством. Константин Порфірородний у 949 р. у своїх творах узагалі відрізняє „русів” і „слов'ян”.

Лев Гумільов наголошував, що вони ослов'янилися згодом. Трохи пізніше сіверяни опиняться в Хазарському каганаті. Ось тоді наш край стане прикордонням з державою Київська Русь.

У результаті знищення Святославом Хазарії наші землі увійдуть до складу Київської Русі. Битицьке городище належало до Хазарської держави. Досліджував його начальник Східно-слов'янської експедиції Сухобоков, із яким я декілька разів

зустрічався. Тоді археологом при краєзнавчому музеї був Приймак, з яким я товаришував. Битицьке городище розташоване на високому березі Псла в околицях села Битиця Сумського району. Особливістю городища є потужні укріплення, створені по всьому периметру поселення. Воно датоване VIII ст. Крім землянок, зустрічаються схожі на юрти житла, пов'язані з алано-болгарським населенням. За масштабом свого впливу Битицьке городище зіставляється з Києвом тих часів. Ряд знахідок дозволяють віднести дане городище до волинцевської культури, проте ряд дослідників роблять припущення, що мова йде про хозарські фортеці або навіть про „центри управління слов'янськими землями”, де стояв військовий гарнізон хозарського намісника. Частково на користь такого припущення свідчать знахідки зброї: шаблі салтівського типу (палаші), булави, кістені, наконечники списів і стріл, бойові сокири. Битицьке городище припинило своє існування на початку IX ст., про що свідчать виявлені археологами сліди пожеж і скелети убитих людей. Імовірно, городище було зруйноване в IX ст. вторгненням на Лівобережжя ранніх русів. На території площею 5,6 га розкопано 70 напівземлянок і наземних будівель, ще 108 напівземлянок зафіксовано електромагнітною розвідкою. Площа з прилеглою неукріпленою частиною складає 11 га.

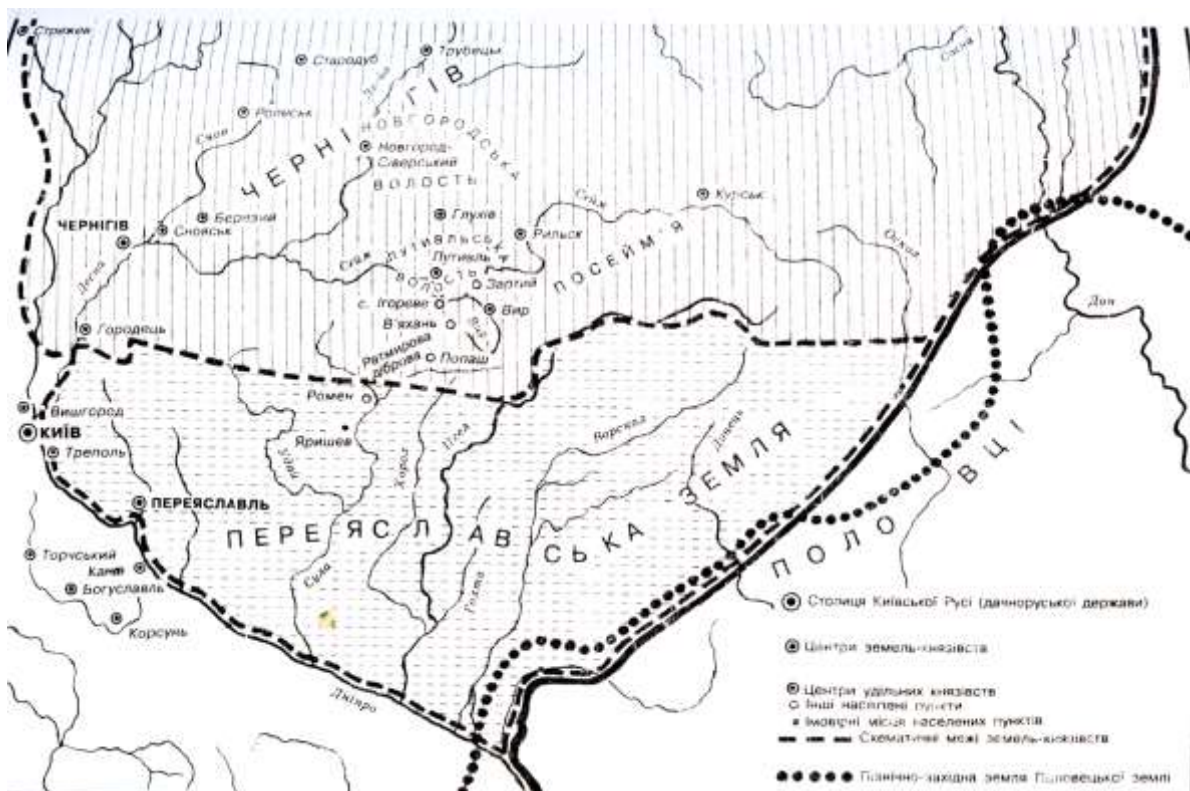
Сумине й Липецьке городище знаходилися на великому торговому Ромодановському шляху, що вів у різні часи з арабських країн, Римської імперії, Волги до скандинавських країн. Знахідки зброї, знарядь праці, арабських грошей того періоду на Липецькому, Суминому, Битицькому городищі, у Нижній Сироватці, Шпилівці, де були значні городища, свідчать нам за ті часи. Існування Київської Русі було припинено навалом монголо-татарських племен.

Загалом, основний принцип, за яким створювалися городища, ще з прадавніх часів полягав у захопленні кожним племенем своєї економічної зони для виживання. Тут полювали, ловили рибу,

добували корисні копалини, виготовляли посуд, знаряддя праці, зброю. Відповідно в економічній зоні й вибирали місце для самого городища. Це, як правило, був високий берег річки на повороті, де утворювався куток. Так як річка мала багато русел, то вона іноді утворювала серед долини повністю відокремлену висоту, де і ставили городище.

Таких ідеальних місць було мало, і тому використовували урвища або робили штучні рови і вали. На Липецькому городищі (сьогодні там розташована ТЕЦ) до цього часу відслідковуються сліди від захисних споруд. Збереглася невелика часточка валу і рову біля місця, де була сама фортеця.

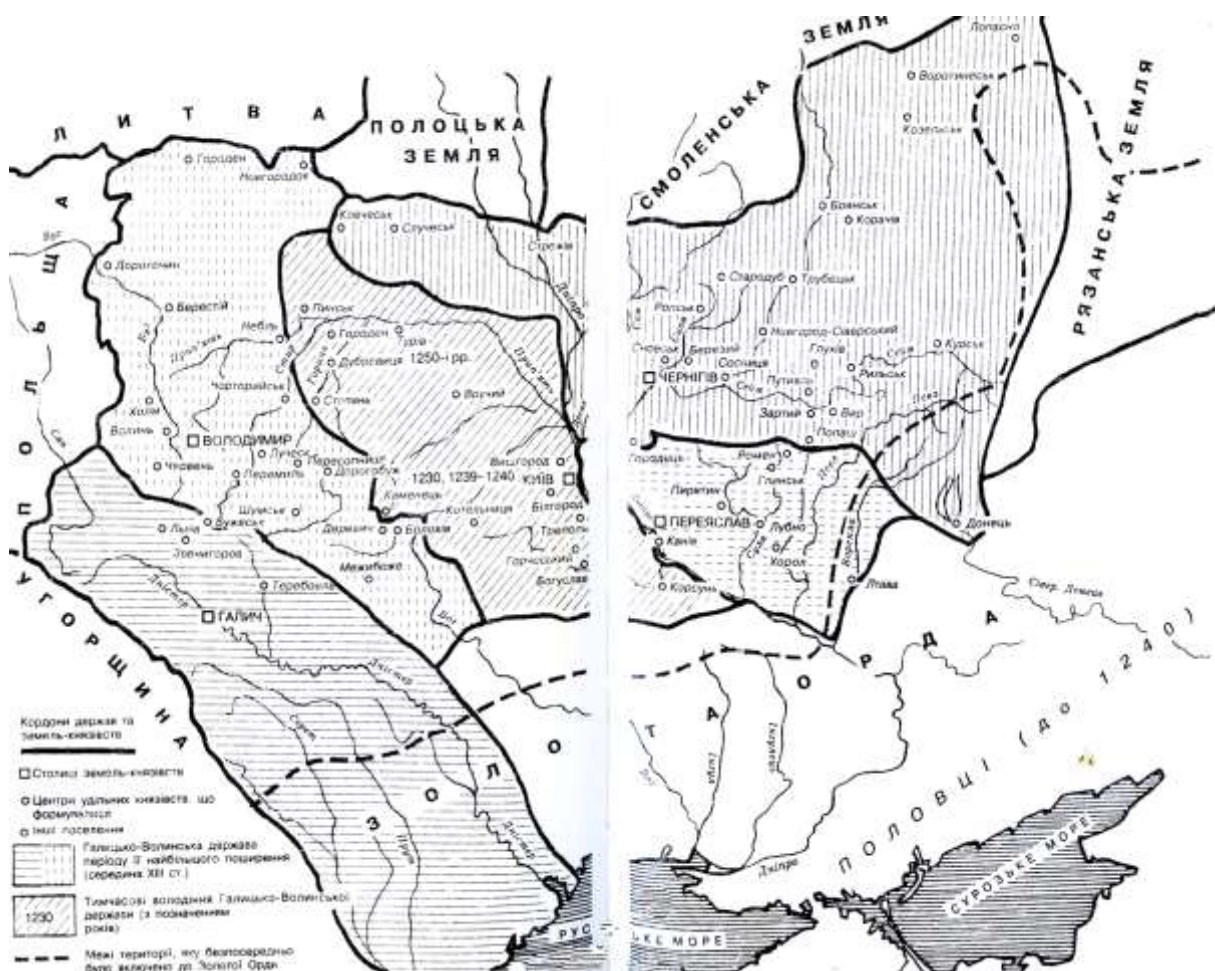
Таких місць на наших теренах було дуже багато. Рибаков обчислював їх кількість десятками. Наші землі входили до складу Литовсько-Руської держави, Речі Посполитої, поки наші землі не захопила Московська держава.

Сумщина у складі Переяславської землі

Кордони князівств не були стабільні і весь час змінювалися.

До складу Київської Русі входили землі Переяславщини, Чернігівщини, Новгород-Сіверщини, теперішніх Полтавщини, Сумщини. Територія вздовж Сули, Ворскли й Псла належала Переяславському князівству, Присейм з Путивлем – до Чернігівського, а пізніше, із середини XII ст., до Новгород-Сіверського та Глухівського князівств. Розселення полянських племен призвело до закріплення частини племен на Глухівщині. Назва міста означала „оточений лісами і водами, важкодоступний”. По річці Есмань вели торгівлю іранські і місцеві купці. У перекладі з іранської «Есмань» означає „прекрасний шлях”. Розташований на межі зі степом край, незважаючи на постійні напади кочовиків, був з тих часів густо заселений.

Кордони українських земель у кінці XIII ст.

Тепер прослідкуємо Сумське прикордоння за „Історичною хронікою Харківської губернії” К.П. Щелкова.

У 1882 р. у друкарні Харківського університету вийшла книжка К. П. Щелкова „Історична хроніка Харківської губернії”, з якої я наводитиму нижчезазначені цитати. Таким чином, між Вирем (Білопілля) і Юнаківкою існувала місцевість, що мала узагальнюючу назву Семі і була добре заселена.

1125. Лаврентьевская лѣтопись (на стр. 130) говорить: «Сташа (половцы) у Ратьмирѣ дубравы за Выремъ, послали бо бяхуть послы ко Всеволоду и не пропустиша ихъ опять, Ярополчи бо бяхуть посадницы по всей Семи — и изымаша послы ихъ на Локнѣ». Слѣдовательно здѣсь, когда Ярополкъ овладѣлъ посемиемъ, уже были города. Посадники его, собирая дань и наблюдая за половцами, занимали уже ихъ. Здѣсь-же были остановлены и послы половецкіе на возвратномъ пути отъ Всеволода черниговскаго. Расположенные въ 7 верстахъ отъ села Юновки курганы и мѣстность, окруженная валомъ и окопанная рвами, служатъ памятникомъ существовавшаго здѣсь города. (Ф. Ш, 386).

Назва Сумино городище походить ще з Хазарських часів. Татарська мова, як і хазарська, відноситься до тюрських мов, і тому назва була зрозуміла татарам, коли на наших теренах Ахмат (Ахматіяр) на своєму прикордонні в Сумині городищі поселяє татар. У російських документах ця місцевість отримала назву татарська Україна.

1320. Ханскій баскакъ Ахматъ водворяетъ татаръ на границахъ нынѣшней курской и харьковской губерній. (Хрѣ. Блдр., 1873 г. 105).

Тепер трохи призупинимо нашу хроніку і подамо інші факти.

Після розгрому татар на Синіх Водах у 1362 р. їх вплив на цю місцевість слабшає, і вони приходять сюди тільки тимчасово з метою пограбування прикордоння. Землі переходять до Литовсько-Руської держави, а потім до Речі Посполитої. Тут постає з одного боку Польсько-Литовське, а з іншого Московське прикордоння.

Формування Литовсько-Руської держави. Польсько-Литовські унії

Після розпаду Київської держави й занепаду Галицько-Волинського князівства державно-правовий розвиток на переважній частині українських земель тісно пов'язується з експансією зміцнілої за князя Гедиміна (1316-1341) Литовської держави. У 50-х роках XIV ст. розпочався наступ Литовської держави на українські землі. Князь Ольгерд захопив Чернігово-Сіверщину, Волинь, Подніпров'я. 1362 р. литовське військо, у якому було чимало українців, розгромило військо татарських ханів на р. Сині Води, унаслідок чого до Литовського князівства відійшло Поділля. Після приєднання українських земель населення Великого князівства Литовського на 90 відсотків становили українці та білоруси. Учені по-різному пояснюють характер цього приєднання. Одні з них (В. Кульчицький) вважають, що литовські правителі завойовували українські землі, переслідуючи загарбницьку мету. Інші (Н. Полонська-Василенко, С. Юшков) роблять акцент на відносно м'якому характері їх „входження” до складу Литви. Однак і вони, і переважна більшість інших учених сходяться на тому, що цю проблему треба розглядати в хронологічному сенсі.

На першому етапі литовська влада дотримувалася правила „ми старину не рушимо, а новину не вводимо”. Між Великим князем і місцевою знаттю вкладалися договори („ряди”), за якими українські князі та бояри зобов'язувалися служити Великому князю зберігали в складі Великого князівства Литовського автономії, а князь — боронити землю від татар. Руські князівства Державний устрій, суспільний лад, правова система залишалася такою ж, як і до входження в Литву. Державною мовою була давньоруська.

Проте пізніше унія Литви з Польщею докорінно змінила історію розвитку Литовсько-Руської держави й правове становище українських земель. Основою унії стала необхідність об'єднати зусилля для боротьби з експансією німецького Тевтонського ордену на схід. Зі сходу також загрожував сильний противник — молоде Московське князівство. Однак реальне об'єднання Литви з Польщею затяглося на довгі роки.

1385 р. була підписана Кревська унія. Литовський князь Ягайло, одружившись з польською королевою Ядвігою, під ім'ям Володислава II, став королем Польщі. Він зобов'язувався приєднати до Польщі литовські, українські та білоруські землі, повернути раніше втрачені Польщею й Литвою володіння, прийняти католицизм і зробити його державною релігією. Проте задуми Ягайла — Володислава II, який роздавав литовсько-українські землі польській знаті, не були підтримані його земляками. Цим скористався князь Вітовт, який збройно 1392 р. прийшов до влади в Литві. Литовські й українсько-білоруські князі проголосили його „королем Литовським і Руським”. Вітовт прагнув зміцнити Литовсько-Руську державу. Велику увагу він надавав розвитку промислів, торгівлі, будував нові міста й фортеці. Під його командуванням в Грюнвальдській битві 1410 р. литовське військо, до складу якого входили українські, білоруські та російські полки, разом з поляками, завдали нищівної поразки німецьким хрестоносцям. Наші землі теж входили до Литовського князівства. На території Чернігово-Сіверщини Литовське князівство вступило на шлях конкуренції з Московським і спочатку перемагало його.

Наступним етапом об'єднання стала Городельська унія 1413 р., яка зрівняла в правах польську й литовську шляхту. Але — тільки католиків, і цим внесла розкол на релігійному ґрунті. Загостренням релігійних і національних суперечностей у Литовсько-Руській державі скористалась православна Москва, до якої внаслідок російсько-литовських війн відійшли Смоленщина й Чернігівщина. До того ж ще реальнішою стала кримсько-татарська навала. 1484 р. військо хана Менглі-Гірея зруйнувало Київ, пограбувало й спалило церкви, захопило в полон киян. Надалі українські землі щорічно ставали об'єктом

спустошливих набігів татар. Усе це підштовхувало Велике Князівство Литовське до зміцнення союзу з Польщею.

1569 р. у Любліні відбувся спільний польсько-литовський сейм, де було підписано акт унії Литви й Польщі. Віднині перестає існувати литовсько-руська форма державності українського народу. За унії Корона (тобто Польща) і Велике князівство Литовське об'єдналися в єдину державу — Річ Посполиту. Обирався спільний король, якого проголошували водночас і Великим князем. Здійснювалася спільна зовнішня політика, в обігові були спільні гроші. Польська й литовська шляхта отримували право володіти землями в обох частинах держави. Проте кожна з них мала свої герби, місцеві адміністрації, судочинство, війська. Після Люблінської унії починається колонізація українських земель: до Польщі відійшли Галичина, Холмщина, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина.

Річ Посполита

Зробимо невеличкий відступ, а потім продовжимо. Річ Посполита — східноєвропейська федеративна держава, що існувала протягом 1569–1795 років на теренах сучасних Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Молдови, південної Естонії та західної Росії. Утворилася 1569 року внаслідок Люблінської унії, що об'єднала Королівство Польське та Велике князівство Литовське в Республіку обох народів. Очолювалася виборним монархом, який мав складений титул короля польського і великого князя литовського.

Керувалася шляхтою різних національностей, що становила 10% від усього населення держави. Шляхта вважалася джерелом влади і втілювала її демократичним шляхом через вибори до парламентських, представницьких та місцевих органів: сейму, сенату, сеймиків тощо.

Мала високий рівень децентралізації управління. Столиця розташовувалася у Кракові (до 1596) і Варшаві (після 1596). Одна з найбільших держав континенту в ранньому новому часі. У першій половині 17 століття, у добу своєї могутності, охоплювала територію близько 990 тисяч км², на якій мешкало до 11 млн. осіб різних національностей та конфесій. Декларувала свободу віросповідання актом Варшавської конфедерації 1573

року, проте протягом усього існування держави домінуючу позицію в ній займала Католицька церква.

В елітарній культурі панували латинська і польська мови, а також ідеологія сарматизму. Вела перманентні війни із сусідами: Московією на сході, Швецією на півночі, Османською імперією та Кримським ханством на півдні.

Згідно з Деулинським перемир'ям (1618) на 14,5 років між Росією та Річчю Посполитою, укладеним після невдалої спроби польського війська захопити Москву, у склад Польщі відійшла Чернігово-Сіверщина, крім Путивля. Кордон проходив по околиці Чернігівщини, не доходив до Сейма 50 верст, звідси йшов у південно-східному напрямі через верхню течію Сули, середньою течією р. Псел, та р. Ворскли, по верхів'ях річок Орчик, Берестова до верхів'я р. Орель і р. Самара.

Згідно з Поляновським мирним договором (1634) між Росією і Річчю Посполитою про припинення російсько-польської війни 1632-1633 рр. був підтверджений російсько-польський кордон за Деулинським перемир'ям, а також внесені зміни. Розмежування кордонів проведено в 1635-1648 рр. По території Сумської області кордон проходив по р. Сухий Ромен до Деханівського та Недригайлівського городищ, по р. Терни до р. Бобрик, потім перетинав р. Бобрик і р. Сула до Городецького городища, яке відходило до Росії. В середині XVII ст. цей кордон став адміністративною межею між Гетьманщиною і Слобожанщиною. Північний кордон починався за 40 верст від Путивля і йшов на схід – північніше Ворожби, до річок Локня і Інниця, північно-східніше Суджі, різко повертав на південь, по р. Псел та гирлу р. Ілек і Бобрика, описуючи дугу до південного сход, і йшов до Хотьмизька. Звідси на схід кордон проходив уздовж Белгородської лінії.

Після великого козацького повстання 1648 року, що згодом спровокувало вторгнення шведів та московитів, Україна втратила чверть усіх територій. У XVIII столітті, через свавілля магнатів та шляхти, стала об'єктом політики сусідніх держав й опинилася під сильним впливом молодого Російської імперії.

Мапа Сумщини в часи Богдана Хмельницького 1648 – 1657

Тут не позначено ні Липецьке, ні Сумине городище. Значна частина наших земель відійшла до Московської держави. В цей час частина населення Київщини мігрує на наше прикордоння в надії знайти кращу долю під рукою московського царя. Так, на наших землях на Суминому городищі опиняється Герасим Кондратьєв зі своїми переселенцями. Пройшло мало часу і переселенці зрозуміли, що порядки в Московського царя не кращі ніж в польського короля.

У 1772 році Польща втратила третину земель внаслідок поділів між Росією, Пруссією та Австрією. Після ухвалення Конституції 3 травня 1791 року проголошена унітарною державою, конституційною монархією. Припинила існування в результаті поділів Речі Посполитої між Росією, Пруссією та Австрією в 1793 і 1795 роках.

Тепер продовжимо наше знайомство з книжкою К. П. Щелкова „Історична хроніка Харківської губернії”

1571. Царь Иванъ Васильевичъ Грозный устраиваетъ сторожевую службу въ видахъ защиты отъ татаръ. Бояринъ кн. Воротынский, дьякъ Ржевскій, кн. Тюфякинъ и Юрій Булгаковъ получаютъ начальство надъ пограничною лініею. (Хрк. Кдр. 1873 г. 103).

Мене завжди обурювало оте дике путьове поле, що тут існувало до переселення людей з правобережжя згідно з російською історіографією. Подивіться на наступні документи, згідно з якими йде мова про місця, де мешкали люди. Так, це тільки ті поселення, що біля дороги, а скільки було інших, де мешкали люди. Всі займалися господарською діяльністю і торгівлею. Назва дике поле вживається в російській історії для того щоб виправдати колоніальне захоплення наших земель.

тогда уже были заняты русскими. У кн. Тюфякина слѣдуетъ описаніе мѣстностей богодуховскаго и отчасти харьковскаго уѣздовъ. « 1-ая сторожа, говоритъ онъ, на верхъ Олешанки Удскіе, а переѣзжати сторожемъ на право (въ юго-востоку) Муравскій шляхъ до Мерла до Діякова острога (теперь г. Богодуховъ) версть 20. А налѣво имъ переѣзжати внизъ по Удомъ до Оленья броду » и т. д. (Ф. III, 167). Наконецъ, и сумскаго у.: « а Пселъ переѣзжати у Липецкаго городища, да на верхъ Боровни ». Липецкое городище расположено было по близости города Сумъ (Ф. III, 279; 280). « А Ворскль

перелѣзти у Буень Борку въ Лосицахъ, а отъ Лосиць (ѣхать) въ Казацкой могилѣ да къ Мерлу». На мѣстѣ Лосиць расположена теперъ дер. Литовка акт. у. (1645). «А Мерлъ перелезти ниже Торчинова городища» и т. д.; здѣсь былъ, вѣроятно, городъ князя торковъ. (Ф. Ш, 249).

Всі ці населені пункти існували, ще до приходу сюди переселенців з Правобережжя і російської колонізації. Скільки існувало населених пунктів за часів держав Литовсько-Руської і Речи Посполитої до яких входили землі нашого краю, але до цього часу вважають, що все заселення почалося тільки з колонізацією наших земель Московською державою.

У цьому переліку представлені всі прикордонні застави, в тому числі і Липецьке на Пслі. Маємо архівний документ, знаємо хто там мешкав, але за початок існування міста не визнаємо. Це питання, за свого життя, підіймав ще Геннадій Петров, але наукові висновки замінили міфічними торбами.

Млин Линтварьових на місці колишньої переправи і Московського прикордоння. В 1929 р. городище вивчала експедиція Миколи Макаренка, велися дослідження і в другій половині ХХ ст., але воно залишилося мало вивчене, а

промислова забудова і приватне будівництво фактично його знищили. Біля ТЕЦ, коли будували гаражі, знайшли арабські гроші. Там розташована будівельна фірма Федорченка, а біля неї є змита частина спуску на якій добряче видно всі геологічні породи, які відклалися протягом ще теплих часів або привносилися льодовиками.

1609. Преданіе говоритъ, что, въ память избавленія Ольшаны отъ татарскаго погрома 29 іюня, построена церковь Петра и Павла, впоследствии разоренная уніатами. Сотникъ Михайль Шульга на мѣстѣ ея построилъ новую въ честь Архангела Михаила, но и эта сгорѣла отъ молніи. (Ф. III, 578).
- Въ этомъ году уже упоминаются отважные казаки Городища и Бобрика, приселковъ слоб. Ольшаной лебед. уѣз. (Ф. III, 593).
1619. Сагайдачный шляхъ, направляясь отъ Днѣпра, шель между Пеломъ и Ворсклою; по преданію гетманъ Конашевичъ Сагайдачный прошель здѣсь въ 1619 г. въ Москву, спѣша на помощь польскому королю Владиславу. (Списки, XXVIII).
1627. Въ Книгѣ большого чертежа, изданной въ этомъ году для московскихъ государей, и въ «Описаніи» преосв. Филарета показанъ въ мѣстности, занимаемой харьковскою губерніей, цѣлый рядъ городищъ. Они расположены такимъ образомъ въ уѣздахъ: въ харьковскомъ — Донецкое, Павлово и Хорошево; въ ахтырскомъ — Кобуево, Литовское, Невъровское и Скильское; въ богодуховскомъ — Солдатское и Торчиково; въ валковскомъ — Коломацкое, Кубулевское, Хазарское и Хмѣлево; въ волчанскомъ — Колковское и Салтовское;

въ змїевскомъ — Гуменьє, Змїєво, Кабаньє, Каменное или Снѣтчино, Мохначєво и Чугуєво; въ изюмскомъ — Камышевахское и Торское; въ купянскомъ — Колодезное и Радьковское; въ лебединскомъ — Азацкое, Ворожбянское, Каменское, Кокуєво, Михайловское, Недригайлово, Ольшанское и Терновское, прежде называвшееся Дехановское или Дехановское, расположенное, вѣроятно, на мѣстѣ города Въвхани; въ старобѣльскомъ — Городище и Основное; въ сумскомъ — Вирское Липецкое, Могрицкое и Юноковское¹. При построєніи нѣкоторыхъ городовъ и слободъ новые переселенцы пользовались старыми городищами, или же селились не по-далеку отъ нихъ (Х. Г. В. 1881 г. №№ 43 и 45, и Списки, XXXVI). Тамъ-же видимъ, что лѣвая сторона Донца называлась ногайскою, а правая крымскою, но иногда и русскою. Здѣсь впервые упоминаются рѣки Харьковъ и Лопань.

¹ Городища Юноковское, Недригайловское, Солдатское и др., утративъ свои старыя названія, названы по имени нынѣшнихъ поселеній, близъ которыхъ они расположены, другія же сами дали названіе сплѣтъ послѣднимъ.

Якби можна було б дістати креслення Липецького городища з цієї книжки з будовами і службами російського прикордонного посту, що там стояв, то багато крикунів і невігласів, що славлять Кондратьєва з сорому не знали куди подітись. Чому в цьому переліку немає Сумина? На мій погляд, мова йде про вже колонізовані городища, для яких були зроблені креслення. Коли колонізують Сумино городище, то і для нього зроблять креслення.

Далі з документів побачите, що Липецьке городище включене Герасимом Кондратьєвим до його міських земель. Це дало підставу авторам словника Брокгауза і Єфрона стверджувати, що раніше м. Суми мало назву Липецьке, що, звичайно, не відповідає дійсності, бо два городища існували самотійно.

Въ объясненіе особенностей прежняго малороссійскаго быта надобно замѣтить, что весь малороссійскій край былъ усѣянъ городами, но эти города совсѣмъ были не то, что теперь называется этимъ именемъ. Тогдашнее безпокойное положеніе края, безпрестанно посѣщаемого непріятелями, требовало для населенія повсемѣстныхъ мѣръ обороны, а потому чуть-ли не каждое село было тогда городомъ, то есть окружалось рвомъ, валомъ, деревяною стѣною съ башнями и воротами. Многіе города имѣли концентрическую форму. За предѣлами рва, вала и стѣны строились людскіе дворы, которые всѣ вѣстѣ окружались еще рвомъ, валомъ и стѣною; за ними строились опять дворы и, верѣдко и тѣ еще обводились подобными же укрѣпленіями; во многихъ мѣстахъ городъ былъ тройной, въ другихъ — только двойной: одинъ назывался большой городъ или външній, другой — малый или внутрѣнный. Външній городъ былъ средоточіемъ промысловъ и тор-

У книжці Д. П. Багалія, Д. П. Міллера „История города Харькова”, яка вийшла друком у 1912 р. у друкарні М. Зільберберга, на с. 19 читаємо: „Итак, начало построения города Харькова по малороссийскому типу относится к 1656 г.

Первоначальным местом поселения выходцев малороссіян было Харьковское городище, явившееся его будущим Кремлем, подобно тому как и Змеѣв, Салтов, Сумы, Белополье, Хорошево и Мохнач также были построены на городищах... Не даром в предварительных топографических разведках Московских служилых людей для постройки новых городов городища описываются особенно тщательно: определяется их положение и величина”.

У цій же книзі на с. 645 ми знаходимо повідомлення, що у 1857 р. у м. Харкові під час будівництва будинку Пашенкова були знайдені 230 золотоординських срібних монет. Золота Орда

була створена у 1243 р. ханом Батием. За часів Тимура (1370-1405) Золота Орда була розгромлена. Невже золотоординці знали, що тут російський цар Олексій Михайлович буде творити місто, і закопали скарб. Мабуть, щоб потім знайти скарб, треба було ховати його або в фортеці, або десь близько біля фортеці.

Осадчий Г. Кондратьєв і Сумино городище

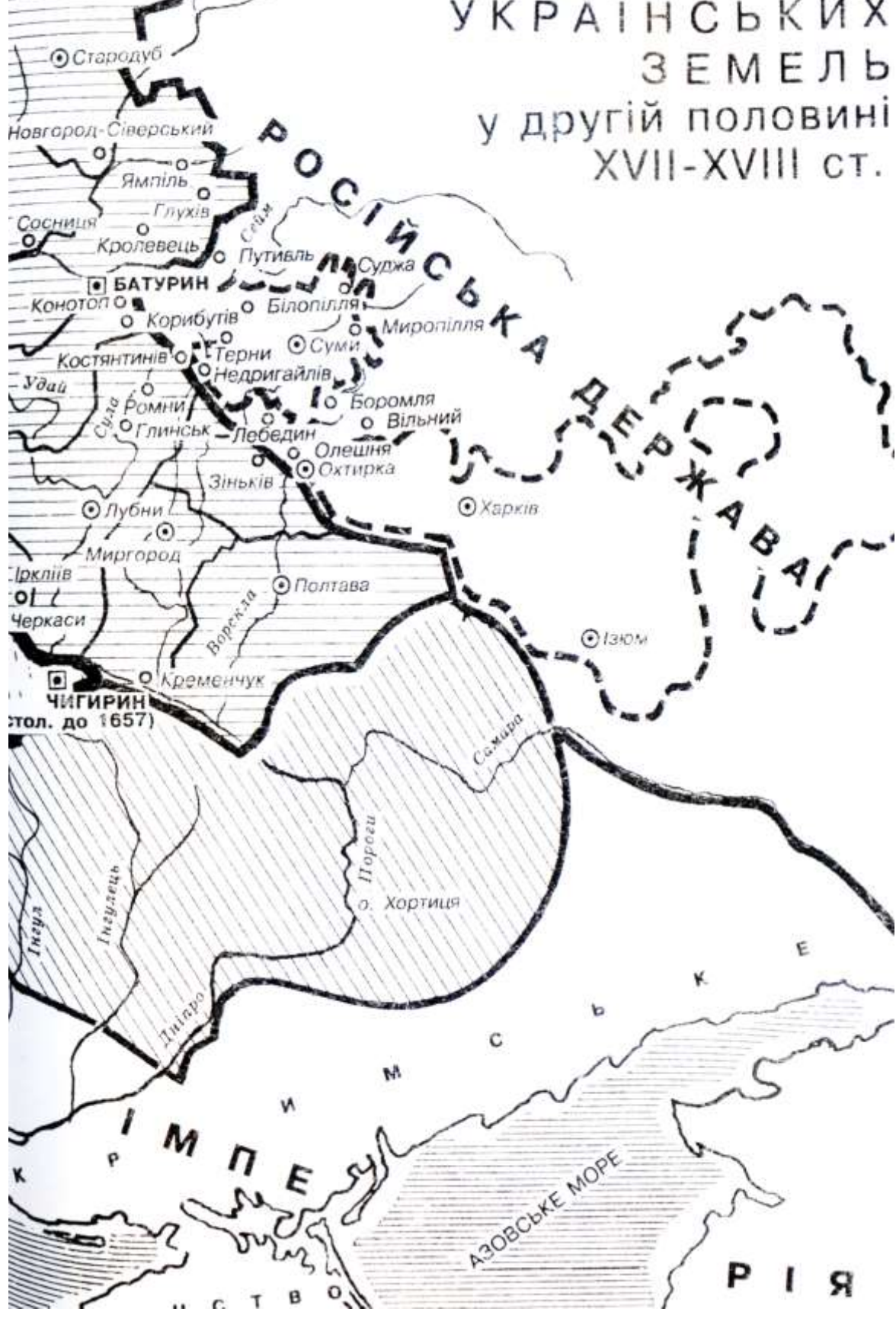
на правомъ берегу Псла на рр. Сумкѣ и Сумѣ. Въ 1658 г. усстроена крѣпость и, какъ въ полковомъ военномъ городѣ, полковья канцелярія и протопоіія — духовное управленіе; церкви Преображенія, Воскресенія и св. Николая въ крѣпости. Въ двухъ верстахъ отъ города расположено Липецкое городище, населенное Герасимомъ Кондратьевымъ, какъ принадлежащее ему (Ф. III, 280).

Фактично прикордоння Московської держави передається під охорону Г. Кондратьєву, а Сумине городище і Липецьке стає одним містом.

„Глухівські статті” обмежували суверенітет України, заборонялись самостійні зносини з іншими державами, реєстр козаків не повинен перевищувати 30 тисяч, обмежувалось право селян переходити в козаки. Для боротьби з народом створений найманий загін у кількості тисячу чоловік. Не квапився цар повертати полонених та військові гармати, церковні цінності.

В Белгородський стіл Разрядного приказу влітку 1655 року ці емігранти писали до Москви: „Бют челом, бедныя и разоренныя от ляхов и татар города Ставища черкесы отамана Герасима Кондратьева и рядовые казаки, всех 100 человек. В нынешнем, Государь, во 163 году в великие говены пришли мы... покиня отцов и детей и жен, помираючи голодною смертью от разорения и гонения Ляхов и Татар Крымских, из-за Днепра з женщинами и пришли и стали на Псле реке подле речки Сум на Берлицком городище”. Запамятайте, що Кондратьєв веде мову про Берлицьке городище, а не про Сумине городище, де він стоїть.

ПОЛІТИЧНА АВТОНОМІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ у другій половині XVII-XVIII ст.

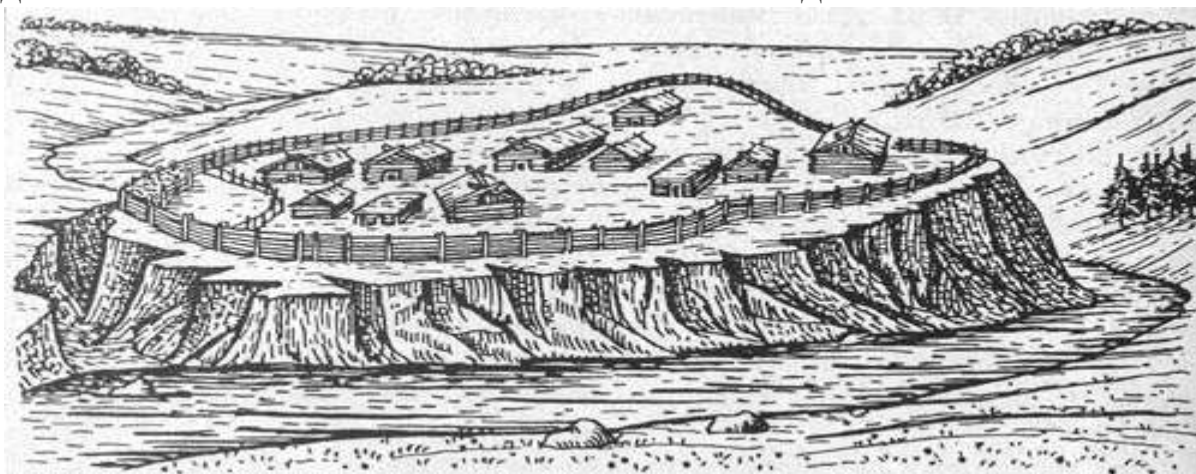

Тепер процитуємо документ: „О присылке Кирила Юрьевича Арсеньева в Сумино городище”. № 51 Белгородский ст. стб. № 894. № 186.

„От Царя і Великого князя Алексея Михайловича Всея Великая и Малая и Белая России Самодержца боярину нашему князю Григорию Семеновичу Куракину съ товарищи (мова оригіналу).

По нашему Указу Кирилу Юрьеву сыну Арсеньеву велено от татарские Украина на Сумине городище город вновь устроить и в том городе быть до нашего указа и для того дела Кирило Арсеньеву съ нашія службы отпущен к Москве.

И как Кирило Арсеньев к Москве приедет и вы бь Кирилу Арсеньеву обь отпуске на Сумине городище учинили по нашему Указу, а в нашемъ наказе велели ему чуть Разряду дать и служилым людямъ изъ городовъ, изъ которыхъ пригонев велеть съ нимъ въ Сумине быть, и на ряду и пушечныхъ запасов в Сумино велеть съ нимъ отпустить, противъ Ивана Ржевского, а Ивану Ржевскому по нашему Указу въ Сумине городище быть велено да о том к нам отписами съ иными нашими делы.

Приклад городища тих часів

Писан по нашему стану 7164 іюля в 1 день”. Давайте проаналізуємо цей документ.

Як бачите, Сумине городище існувало задовго до приходу сюди Г. Кондратьєва, і завданням Арсеньєву було побудувати нове місто. Чому в указі йде мова про Сумино городище, а не про Берлицьке? Тому що, нижче пояснить Арсеньєв, воно знаходиться за 20 верст від Сумина на протилежному березі річки Псел. Беремо сучасну карту області, переводимо масштаб з

кілометрового на версту, ставимо ніжку циркуля в центрі міста і проводимо коло. В зону біля 20 верст попадає Нижня (Нижча) Сыроватка. Назва Берлицьке городище була втрачена, так як переселенці дали нову назву селу, що розташувалося біля городища. „Засноване” село у 1659 р. козаком Миклашевським. Городище відноситься до раннього залізного віку, поруч розташований курган та курганний могильник. Тут знайдено скарб, що складався з 206 арабських монет VIII – IX ст. Все це вказує на те, що за часів Хазарського каганату тут проходив торговий шлях, як і на Липецькому городищі. Торговий шлях йшов з півдня до нас по суходолу, а від нас було легко подорожувати за течією річкою. Зрозуміло, що Кондратьєв з Берлицьким городищем попутав Сумино городище.

„В Нижней Сыроватке (1659) на правом берегу р. Сыроватки найден кувшин — с 206 монетами, как видно зарытыми здесь хозарскими купцами, имевшими сношения с Испанией, Африкой и Азией (Ф. III, 361)”

Інший цікавий висновок можна зробити стосовно Івана Ржевського. Ви пам'ятаєте, що на російському прикордонні, за царя Івана Грозного, був поставлений диякон Ржевський. Можливо, його нащадок був Іван Ржевський. Загалом рід Ржевських відомий у тому часі як помісні князі. В словнику Брокгауза і Єфрона за Ржевських написано наступне:

Ржевскіе — дворянскій родъ, происходящій отъ князей Смоленскихъ. Князь Ѳеодоръ Ѳеодоровичъ былъ удѣльнымъ княземъ гор. Ржева и въ 1315 г. былъ посланъ московскимъ княземъ Юріемъ Даниловичемъ въ Новгородъ для защиты его отъ вел. кн. тверского Михаила Ярославича; новгородцы выдали князя Ѳеодора вел. кн. тверскому, который лишилъ его удѣла. Потомки князя Ѳеодора не именовались князьями. Родіонъ Ѳеодо-

ровичъ Р. убитъ въ Куликовской битвѣ (1380). Матвѣй Михайловичъ Р., сынъ боярскій, ѣздилъ въ Литву въ свитѣ вел. княжны Елены Ивановны, невѣсты литовскаго вел. кн. Александра (1495). Матвѣй Ивановичъ Р. былъ при Іоаннѣ IV дьякомъ, потомъ намѣстникомъ въ Черниговѣ, Рыльскѣ и Рязкѣ; въ 1576 г. ѣздилъ посломъ въ Крымъ. Елизаръ Никитичъ († 1599) былъ воеводою въ Новгородѣ, потомъ думнымъ дворяниномъ; ѣздилъ въ 1587 г. въ Литву съ порученіемъ набирать сторонниковъ кандидатуры царя Ѳедора Іоанновича на польскій престолъ. Иванъ Никитичъ († 1611) въ 1601 г. ѣздилъ посломъ въ Копенгагенъ; убитъ въ одно время съ Прокопіемъ Ляпуновымъ. Григорій Никитичъ Р. былъ думнымъ дворяниномъ. (въ началѣ XVII в.), Иванъ Ивановичъ Р. († 1678) — воеводою въ Енисейскѣ и Нѣжинѣ, потомъ окольнічимъ, какъ и сынъ его Алексѣй, управлявшій приказомъ Большой Казны. Матвѣй Петровичъ Р. († 1803) былъ сенаторомъ.

Що таке розряд? Боярскій думі підпорядковувався „Разрядный, Поместный, і Посольский приказ”. Мова йде про управлінський апарат на Сумині городищі. Самому Ржевському треба бути на Сумині зі службовцями і допомагати перетворювати городище на фортецю, і про ці справи сповіщати царю. Чому Олексій Михайлович не поселив Г. Кондратьєва на Липецькому городищі? Люди Кондратьєва вважалися громадянами іншої держави. Завжди було вигідно підтримувати внутрішню опозицію в Україні в інтересах Росії як тоді, так і зараз. Захоплювали чужу територію потихеньку, будуючи собі такі городки. Пізніше так буде обкладене російськими городками Військо Запорізьке.

По приїзду до Сум Арсеньев писав: „Черкасы сошлись люди бедные, и безоружейные, люди пашенные, осадные дела и бой имь не за обычай, все мщаня сошлись”. Тепер проаналізуємо текст. Арсеньев пише про міщан, які до осадної справи не мають відношення. Російський цар був зацікавлений поселити на кордоні козаків, а не міщан. Осадчий Кондратьев мав не військове звання. На той час села на Київщині будувалися на німецькому праві. Осадник, чи осадчий, платив урядові або дідичеві (поміщику) певну суму грошей, і тим набував право „осадити” село, у якому ставав війтом, начальником громади з належним тому станові прибутками: землею, частиною чиншу та судових оплат. Так він ставав начальником громади. Починаючи з XVI ст. право вїтїв (осадників) в селах обмежувалося, що і викликало невдоволення.

Через рік Арсеньев надіслав наступну відписку. Давайте уважно її проаналізуємо.

Отписка воеводы Арсеньева о сумских черкасах, занимающихся добыванием дѣгтя (мова оригіналу).

Государю царю и великому князю Алексею Михайловичу всея великая и малая и белая росийскому самодержцу. Холоп твой Кирюшка Арсеньев челом бьѣт по твоему государь цареву и великий князь Алексей Михайлович всея великая и малая и белая росийского самодержца указу велено мне холопу твоему быть на твоей государеве службе в новом Сумином городище, город ставить со всеми крепостями и черкас строить на вечное житье пашнею и санными покосы и всякие угодыя и во всем тебе государю радеть и прибыль чинить и город государь со всеми крепостями я холоп твой отделал весь в дубовом лесу башни и стены и бойницы и тайник сделал и черкас дворами и гумнами и огородами устроил, а образец государь городу и чертеж, и книги строительные я холоп твой пришлю к тебе великий государь вскоре и в нынешнем государь во 161 году били челом тебе великий государь царю и великому князю Алексею Михайловичу всея великая и малая, и белая росийскому самодержцу Нового Сумина города и с подданных твоих государь разных из запорожских городов черкасы которые

промышляют дёготь варят, а мне холопу твоему в Сумине в съезжей избе подали челобитные, а в челобитных своих пишут варят де они деготь отъ нового Сумина города верстах в 5 и в 6 и в 10 и больше в дубравах в диком поле (дике поле це тимчасово вільна земля), а путивльские где государь бортники и севрюки с них с черкас з дехтярей берут себе пятаю бочку дегтю и сверх уговору берут вдвой втроя и их бьют, и грабят, и лошади, и пищали, и запасы отнимают, и всякую налогу чинят и чтоб ты государь их черкас пожаловал велел их изоброчить и тот деготь иметь на себя государь по скольку бочек ты государь укажеш, и они де тот оброк тебе великий государь радуясь станут платить почему ты государь укажеш и чтобы ты пожаловал велел от путивльцов оборонить и в обиду не дать, и тот деготь велел иметь на себя государь, а они де государь деготь варят в дубових лесах в диком поле, а не в их путивльских вотчинах и бортей де у них не портят, и не пустошат и никакова бортного дерева не секут, и я холоп твой с тех дехтярей с ватаги взял по бочке дегтю в твою государеву казну по колку бочек дегтю емлют с тех черкас они путивльские бортники в том же их вычету по роцету, а остальные государь бочки путивльские бортники с них черкас себе взяли все сполна, а всего государь дегтю взял я холоп твой с тех черкас в твою казну 17 бочек потому, что в твоей государь казне в новом Сумине городе приходу ни откуда никакова нет и купить железо к соборной церкви на строенья, и на твое городовое дело к воротам, и казенному погребу, и к тайнику, и к тюрьме на засовы, и на пробой, и на скобы, и на гвозди и на бумагу, и на всякий расход не на что, и продал я тово дегтю 9 бочек, и взял за бочку по 5 золотых их черкасских медных денег шеляхов, а как ты государь укажеш с Суминских и приезжих промышленников з дехтярей с черкас оброк в твою государь казну бочек 200, и больше да те же государь путивльские борники платят в твою государь казну медвяного збору по 900 пудов, а им худому бортнику остаются пудов 100 и более потому государь, что сверху верхового меду завели себе в бортных угожьях пчелиные пасеки ульев по 500 и более им же путивльцам сходится и тех вотчин всякого человека на 100 рублей денег больше что они бьют куницы, и лисицы, и волки, и медведя, и лоси, и вепри и всякий зверь, и рыбу ловят, а тебе

государь те путивльские бортники платят за куницы, и с рыбных ловель только верховой оброк, а что государь зверя всякой бьют и деготь берут с черкас пятаю бочку, и с тово ничего в твою государеву казну оброку не платят, корыстующа сами, да теж государь путивльские бортники бьют тебе челом государь будто суминские черкасы поселились в их бортных ужожьях на Берлицкой волости за 40 верст и их будто бортныя ужожья разорили до основания, мед дерут и бортныя деревья посекают и твоего государь медвенного оброку им платить будто несчева и путивльцы бьют челом тебе великий государь ложно на суминских черкас не хочечи их тут видеть, что они пришли к тебе на вечное житье от города Путивля поселились во 100 верстах на диком шляховом поле где прежде хаживали таторовя воевать в Путивльские и Рыльские, и в иные твои украинские города, а город государь Сумин стал на реке Псле и на устье реки Сума и меж малые речки Сумки. А малая речка Сумка впала в реку Суму, а Сума река впала в реку Псел, а Берлицкая волость и бортные ужожья их путивльских бортников на другой стороне реки Псла от города Сумина верст на 20 и больша, а есть той же Берлицкой волости бортныя ужожья их путивльских бортников на той же стороне на коей стороне стоит Сумин и слободы и деревья с медом небольшие, а ныне государь дельные деревья стоят пусты давно до них черкас, и о тех государь небольших бортных ужожей что на стороне города Сумина бьют челом тебе государь сумские черкасы с той Берлицкой волости оброк снять и положить на них на черкас и они суминские черкасы с той Берлицкой волости хотят платить в твою государь казну перед путивльцами вдвоя втроя или почему ты великий государь укажеш да в новом же твоём государь Сумине городе я холоп твой на речке на Псле и на большей реке Суме, и на малой речке Сумке и на речке Алешке построил 10 мельниц, и дано им по твоему государь указу в оброке сроку на 5 лет, а как выйдут те урочные лета, и с тех пор со всех мельниц станут платить в твою государь казну денежного оброку рублей по 500 и больше, а с которых государь черкас взял я холоп твой казну 17 бочек и тем черкасом послал я холоп твой к тебе великий государь роспись под сею отпискою, а осталось государь в твоей

казне дегтю 8 бочек и о том мне холопу твоему что ты великий государь укажеш.

Роспись дегтярям черкасам с которых взяты бочки дегтю на государь с ватаги нового Сумина города.

С Павлика да Степанка да Наума взята бочка дегтю. Ворожбянское слободы с Фильки Черняка с товарищи взята бочка дегтю той же ворожбянские слободы с Алешки с товарищи взята бочка дехтю. Навого ж Сумина городка с черкашенина с Васьки с товарищи взята бочка дегтю. Алшанскова города с Карпа да Демьяна с товарищи взята бочка дегтю. С подолян с черкас с Ивана Петрова с товарищи взята бочка дегтю. Сумин же город с черкас Евтюха с товарищи взята бочка дегтю. С Чубарского взята бочка. Смелова города с Черкас с Сидорка Ломоноса взята бочка дегтю. С Веприка с Игнашки Емельянова взята бочка дегтю. С Самойла взята бочка дегтю. С Романа Степанка Андреева взята бочка дегтю. С того ж Романа Степанка Андреева взята бочка дегтю. С того ж Романа Сотенка Макарова взята бочка дегтю. С Евтюшки взята бочка дегтю. С другого Самойлина взята бочка дегтю. С Семки взята бочка дегтю.

(Архив Министерства Юстиции Столбец Белгородского стола № `4289).

Перше, на що ми звертаємо увагу, на те, що Арсеньєв розмежовує кордони Берлицької волості і Сумина городища.

З цього документа видно, що після того, як Арсеньєв влаштував Новий Сумин городок, грошей в місті не було. Він бере під захист дігтярів від знуцання путивлян, і ті платять йому податок дьогтем. Гнали вони дьоготь в околицях міста, частина їх мешкала в Сумині городі (українець Васька з ватагою), але це не були кондратьєвські люди або загін Арсеньєва. Арсеньєв вказує, що це були люди з різних міст запорозьких, що мешкали в Сумині і його околицях. Тут же йде мова і про пасіки, про кількість отримуваного меду і дьогтю, про грошову одиницю шеляги, якими користується місцеве населення, а не переселенці, яких привів Кондратьєв. Їх можна визнати мешканцями Нового Сумина, але ще до їх появи існувала назва Сумине городище. Арсеньєв пише, що вони

поселились на дикому полі, але яке воно дике, коли навколо інші поселення, а дігтярі, бортники живуть на Сумині. Кипить життя і йде торгівля.

Тепер подивимось на грошову одиницю, якою користувались мешканці Сумина. „... а взяв я за бочку по 5 золотых их черкаских медных денег шеляховь...”.

Голі і босі селяни („засновники міста”) разом з Кондратьєвим живуть на існуючому Сумині і будуються за рахунок податків, які сплачують дігтярі, що давно на Сумині мали добре організоване виробництво. Одне тільки виробництво бочок вимагало інструментів, технології виготовлення. Щоб жити, треба було охотитися, ловити рибу, збирати рослини або тримати город, возити з собою збіжжя або борошно, мати ринок збуту дьогтю.

Коли це російська територія, то чому ходять чужі гроші?

У книзі „Нумізматичний словник”, автор Зварич, видавниче об’єднання Вища школа, Львів 1975 р. на с. 24 ми знаходимо відомості про шеляги.

Боратинка – название мелких монет (солидов или шелягов) Польши и Литвы, чеканившихся в 1659-1666 гг.

„Первыми польскими медными монетами были шеляги, которые выпускались в г. Быдгощ в 1650 г. весом ок. 2,6 г. Четыре шеляга равнялись тогда одному серебряному грошу. В 1659-1666 гг. чеканка значительно более легких медных шелягов возобновилась по проекту Т. Л. Боратини (отсюда их народное название «боратинки»). Боратинки весом около 1,35 г. чеканились в г. Уяздове близ Варшавы, Кракове, Бресте и Каунасе. Они были пущены в обращение по курсу биллоного солида – три монеты за один серебряный грош и 90 штук – за один польский злотий. Выпускались два вида Б. – коронные (польские) и литовские, отличавшиеся изображением и надписью на реверсе. Аверс Б. был один и тот же – портрет короля и надпись: Ян Казимир король (на латинском языке)”.

За наполяганням Б. Хмельницького королем Польщі став Ян Казимир.

У цій же книжці на с. 114 ми знаходимо наступне повідомлення:

„Севские чехи – чехами называли на Украине в XVII – XVIII вв. польские монеты – полтораки – достоинством в 1,5 гроша.

В конце XVII в. была сделана попытка изъять из обращения на Украине иностранные монеты путем выпуска русской региональной монеты, похожей на польскую. Подготовка к ее выпуску проводилась еще при царе Алексее Михайловиче. Царское правительство в конце 1675 г. позволило чеканить такую монету в г. Путивле. Однако производство монет по неизвестной причине не было начато. Лишь в 1686-1687 гг. удалось выпустить чехи на монетном дворе в Севске (ныне Орловская область). С. ч. предназначены были для обращения только на Украине. На аверсе изображался русский двуглавый орел под тремя коронами и помещалась надпись, содержащая начальные буквы имен и титулов Ивана и Петра Алексеевичей (на лат. яз.), на реверсе обозначалась дата и место чеканки – Севск (отсюда их название). Новые монеты оказались хуже по качеству, чем польские и западноевропейские полтораки”.

Населення відмовлялося користуватися російськими грошима, а польські були в обігу до середини XVIII ст. Тільки після Полтавської битви адміністративними і силовими методами були запроваджені російські гроші на теренах майбутньої Сумської області.

Сама Росія довгий час в грошовому обігу мала іноземні гроші, ставили на них тільки російське клеймо, а замінили їх на російські частково у XVII ст. Повним невіглаством виглядають російські гроші зображені на міфічній козацькій торбі XVII ст. на пам'ятнику по вул. Воскресенській в м. Суми.

Я давно вже пропонував різним гілкам влади перед тим, як призначати чиновника на посаду, приймати в нього залік на знання ним історії рідного краю. Я з міською бібліотекою започаткував такі уроки-екскурсії по моїх книжках. З ними ви можете ознайомитися на блогах бібліотеки. Також я записую відеоуроки для кадетів і учнів, які даю всім бажаючим.

Ось перед вами гроші знайдені в м. Суми на Холодній горі у 1975 р. Кожен бажаючий може їх побачити у краєзнавчому музеї. То які гроші треба було показати на пам'ятнику, і де його поставити?

Скарб монет Речі Посполитої XVII ст., знайдений у м. Суми. Надійшов до музею у 1975 р.
Налічує 115 монет: 89 коронних полтораків (чехів), 1 гройний грош (трояк), 1 ортталер (орт) Сигізмунда III Вази, 10 драйпльолькерів Георга Вільгельма, 13 драйпльолькерів Густава II Адольфа, 1 драйпльолькер королеви Крістіни Августи, а також 5 монет невизначеного номіналу.

Тепер давайте трохи поміркуємо. Сигізмунд III Ваза правив 1587-1632. Густав II Адольф правив 1611-1632. Христина Августа дочка Густава правила з 1633 р. і в 1635 р. випустила ці гроші. Цей скарб є свідченням прикордоння на наших теренах і мусить бути на знаку Сумського прикордонного загону.

Ці гроші по Сумину городищу ходили задовго до появи тут Кондратьєва і Арсеньєва. Можливо, що цей скарб сховали дігтярі.

1701. Изъ вотчинной грамоты, писанной 10 февраля, видно, что сумской полков. Андрей Кондратьевъ купилъ у сумского же жителя Андрея Бондаря «дикое поле» по рр. Бобрику и Бобричку сум. у. и заселилъ Бобрискъ въ 1699 г. (Ф. Ц, 373).

Ось бачите, мешканець міста теж має дике поле, то я ще раз звертаю вашу увагу на саме поняття дикого поля, що означає вільну необроблену землю. Сьогодні це називається цілина. Герасим Кондратьєв сів на дикому полі, його син Андрій купив дике поле.

1668. Участіе украинцевъ въ возстаніи гетмана Брюховецкаго (бунтъ въ г.г. Краснокутскѣ, Недригайлѣ, Чугуевѣ, Цареборисовѣ, Торѣ, Зміевѣ). — Казнь Брюховецкаго.

1669. Жалованія грамоты за подавленіе возстанія полковникамъ харьковскому—Григорію Захаржевскому-Донцу, ахтырскому-Демьяну Зиновьеву и сумскому—Герасиму Кондратьеву.

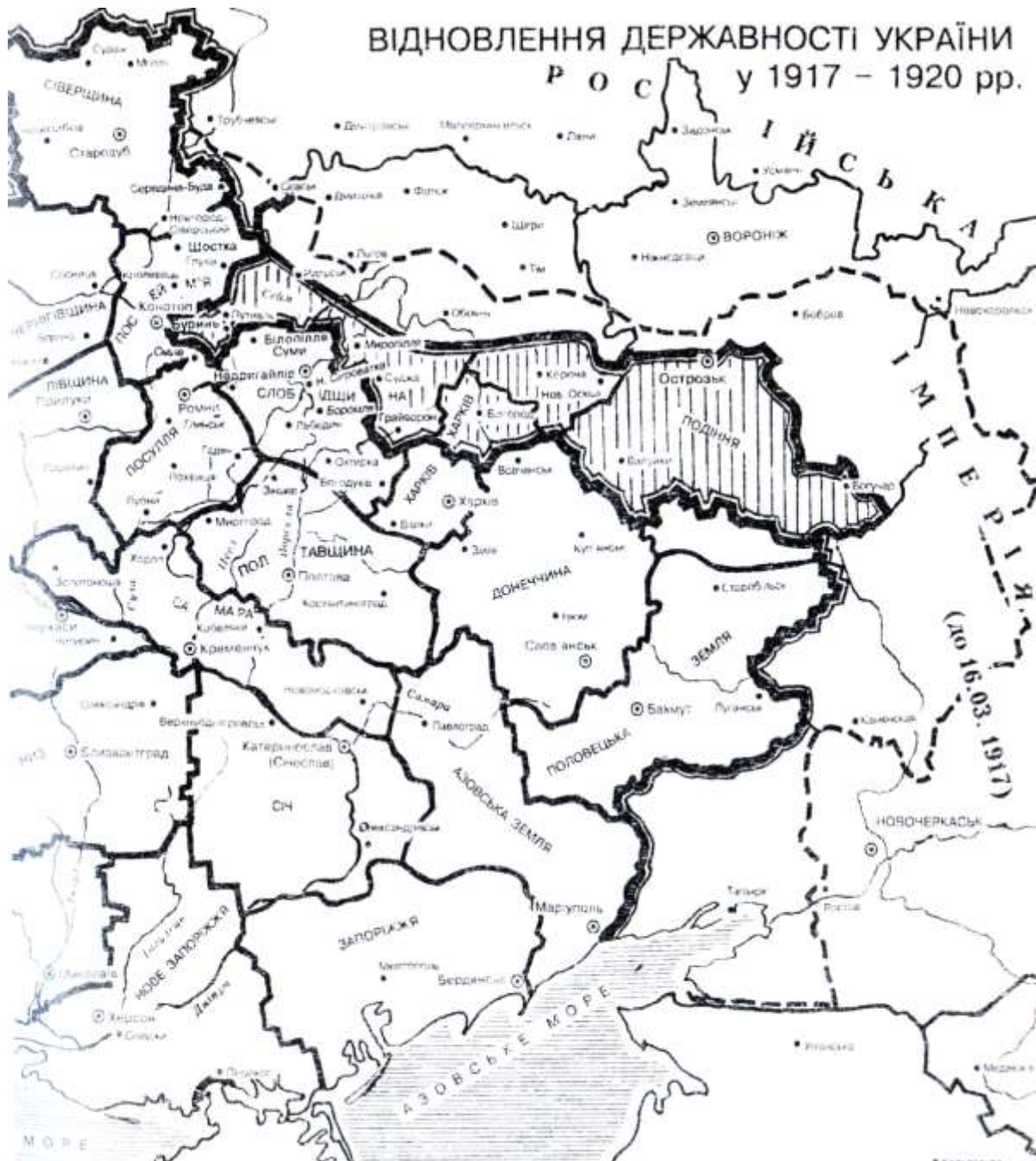
Усі повстання були подавлені, і наш край на довгий час став складовою російської імперії. Зрозуміло, що кордони стали проходити у інших місцях.

Сумське прикордоння в період Української революції 1917-1921 року.

Утвердження української державності відбувалося одночасно із розбудовою національного прикордонного відомства, вирішення широкого кола питань забезпечення охорони державного кордону, його договірно-правового оформлення та облаштування. Був організований Окремий корпус кордонної охорони Української народної Республіки.

22 січня 1918 року Українська Центральна Рада прийняла Четвертий Універсал, який проголошував Українську Народну Республіку (УНР) самостійною та незалежною державою. Розпочався процес формування власних органів безпеки і оборони, у тому числі охорони державного кордону.

Протягом 1918 року державні кордони УНР були визнані міжнародними угодами з усіма сусідніми державами. 9 лютого 1918 року підписаний відповідний міжнародний договір з Австро-Угорщиною. Тоді ж, 9 лютого, а також 18 лютого та 4 березня – договори з Польщею. 8 червня – з Білоруською Народною Республікою. 12 червня, 4 липня і 30 серпня – дати підписання міжнародних угод, регламентуючих кордон з Росією. 7 серпня – з Великим Військом Донським.

16 листопада укладено договір з Кубанською Народною Республікою щодо розподілу Азовського моря. 26 жовтня – з Румунським Королівством. Кордоном з радянською Росією було визнано так звану «нейтральну зону». Вона була завширшки 10 – 40 км від лінії Сураж-Унеча-Стародуб-Новгород-Сіверський-Глухів-Рильськ-Колонтаївка-Суджа-Беленіхіно-Куп'янськ.

На мапі заштрихована „нейтральна зона”. У межах «нейтральної зони» встановлено кордонні пункти на станціях Орша, Клинци, Хутір-Михайлівський, Коренево, Гостинцево та Валуйки. У тилу кордонних пунктів на станціях Жлобин, Новобілиця, Ворожба, Белгород і Куп'янськ встановлено дозорчі пункти. Питання про державний кордон з більшовиками так і не було вирішене. 7 жовтня 1918 року переговори було припинено, а на початку листопада 1918 року взагалі перервано.

З 1918 року фактично діяли пункти митного огляду в селах і містечках – Хутір-Михайлівський, Ворожба, Конотоп, Валуйки, Каменська, Лихи, Сатанів, Тарно-руда, Бугаз, Овідіополь, Берестечко, Ганцевичі, Жлобин, Гомель, Малевичі, Лукинці, Ямпіль, Рибниця, Тирасполь і Могилів-Подільський.

Час створення та розвитку прикордонної охорони УНР можна розділити на такі хронологічні періоди часу:

I –УНР Української Центральної Ради (березень – квітень 1918 року);

II –Української Держави гетьмана П. Скоропадського (травень – листопад 1918 року);

III –УНР під керівництвом Директорії (1919 – 1921 роки);

IV–перебування прикордонних частин УНР на території Польщі (1921 – 1923 роки).

Протягом періоду Центральної Ради на засіданнях уряду УНР ухвалено:

- 7 березня - питання організації охорони кордону, за ініціативи Військового Міністра О. Жуковського;
- 20 березня - рішення про створення Окремого корпусу кордонної охорони (ОККО), затверджено його командувачем полковника В. Желіховського;
- 23 березня, статут корпусу, з його підпорядкуванням Міністерству фінансів;
- сплановано формування 9 бригад кордонної охорони та 1 навчальної (1-ша Волинська (м. Луцьк); 2-га Подільська (м. Кам'янець-Подільській); 3-тя Одеська (м. Одеса); 4-та Північна (м. Гомель); 5-та Чорноморська (м. Одеса); 6-та Хоперська (с. Бутурлинівка, фактично – Валуйки); 7-ма Донецька (м. Луганськ); 8-ма Азовська (м. Маріуполь); 9-та Курська (с. Обоянь, фактично – м. Суми). В місцевих оголошеннях ця бригада рахується під 5 номером.); Навчальна бригада (м. Нова Прага).

Головними завданнями ОККО визначалися:

- організація охорони кордону шляхом виставлення спеціальних постів;
- контроль за переміщенням через кордон осіб за наявності відповідних документів та протидія незаконному ввозу (вивозу) товарів, зброї, боєприпасів тощо;
- затримання дезертирів та кримінальних елементів;
- виконання на кордоні обов'язків карантинної та поліцейської служб.

У службовій діяльності ОККО пріоритет надавався правоохоронній складовій, але за структурою він будувався за військовим зразком, а його особовий склад мав військові чини.

Протягом періоду Гетьманату:

- за державні кордони УНР умовно визначалися межі проживання українського населення за етнічним принципом;
- упорядковано організаційно-штатну структуру ОККО (бригада – відділ – загін – вартарка (застава));

- створено Штаб охорони узбережжя Чорного моря, якому мали підпорядковуватися три полки Чорноморської охорони, які формувалися в Одесі;
- забезпечено запровадження системи перевірки паспортних та інших документів, що посвідчують особу та надають право громадянам УНР та іноземцям на перетин державного кордону (обіжник «Про порядок пропуску через кордон пасажирів» (№633) від 27 травня 1918 року).

Протягом періоду Директорії:

- контроль державної влади УНР обмежувався окремими районами на Волині, а згодом територією Поділля та басейном річок Збруч та Дністер (столицею УНР стає Вінниця, а згодом Кам'янець-Подільський);
- під керівництвом нового командувача ОККО полковника (з 5 жовтня 1920 року – генерал-хорунжого) О. Пилькевича реорганізовано систему управління та змінено організаційно-штатну структуру: Центральне управління ОККО зі штабом – бригада – відділ – пост (вартарка);
- прикордонні частини зведені у Волинську та Подільську кордонні бригади, розпочато формування Дністрянської бригади;
- організовано охорону державного кордону, у сучасному розумінні, по прикордонних річках Збруч (кордон з Польщею) та Дністер (кордон з королівською Румунією);
- участь прикордонних підрозділів у бойових діях разом з військовими частинами Дієвої армії УНР;
- відхід підрозділів ОККО, разом з Дієвою армією УНР, на польську територію – за річку Збруч, у результаті бойових дій з Червоною армією радянської Росії.
- На території Польщі підрозділи ОККО перебували у таборах для інтернованих вояків армії УНР у містах Ланцут та Олександрів-Куявськ.

В умовах еміграції головним завданням керівництво ОККО вважало збереження бойових професійних кадрів. З метою оптимізації структури підрозділів, у відповідності до умов перебування в еміграції, корпус реорганізовано в Окрему кадрову бригаду кордонної охорони.

Через заборону польського уряду щодо розміщення на своїй території іноземних армій, Окрему кадрову бригаду кордонної охорони розформовано протягом 1923 року разом з військовими частинами армії УНР.

Загалом, військово-політичні обставини, що складалася протягом всього періоду української визвольної боротьби (1917–1921 років), не давала можливості розвивати власну прикордонну інституцію, а вимагала, в першу чергу, розбудову дієвої армії. Оскільки на фронті вирішувалась доля держави.

Постійні бойові дії не давали змоги оформити державні кордони у договірно-правовому відношенні, що негативно впливало на організацію їх охорони. Через це кордони визначалися стратегічним впливом воюючих армій, а ділянки місцевості, які вважалися за державний кордон УНР охоронялися здебільшого військовими частинами української армії.

З багатьох об'єктивних причин Українська революція 1917–1921 років не стала початком незалежності України, але історичний досвід, накопичений під час визвольної боротьби, безумовно ліг у фундамент сучасної української державності, а державність – стверджується безпекою кордонів.

Скільки було проведено круглих столів, конференцій, зустрічей, які тільки досвідчені дослідники не виступали, але ніхто з них не розкрив тему участі прикордонних військ УНР у революції 1917 – 1921 рр. За знання історії Сумської прикордонної служби не варто вести мову загалом.

Зараз я вам процитую інформацію з сайту „Військова література”, розділу „Війна Німеччини, Австро-Венгрії і УНР проти Радянської України (лютий - квітень) Німецький слід,,: „18 марта немецкие силы пытались остановить луганские красногвардейцы под началом Клим Ворошилова, которые стремились отстоять Конотоп, дабы не подпустить врага к Харькову. Однако и эта преграда была быстро сметена немецкой армией. 27 марта немецкие части вошли в Гадяч, а к 1 апреля заняли Сумы и Ахтырку, выйдя к условной украинско-российской границе. Получив уже в первом столкновении с противником (под Бахмачем) сильный удар от регулярных немецких частей, колонна-армия Сиверса спешно отступила на Путивль — Волчанск — Новый Оскол, не принимая боя с

немцами и оголив фланг Полтавской и Харьковской групп, а также стратегический железнодорожный путь на Купянск — Ростов. В этом направлении немецкое командование выдвинуло пехотную и кавалерийскую дивизии. Они стремились окружить полтавскую и харьковскую группировки красных.

Тем временем германские войска и Запорожская дивизия армии УНР наступали на главном направлении кампании — Полтавском. Первые бои с отрядами красных за станцию Яготин показали неспособность и этих советских частей к обороне, которая, если и держалась, то благодаря сопротивлению чехословацкого отряда, имеющего один броневик. Немецкие войска выбили красных с позиций у станции, но большевики, отступая, разрушали железную дорогу, мосты, телеграфные столбы, затормозив этим движение союзных армий на восток. Трудности в борьбе против большевиков для союзников (частей Германии, Австро-Венгрии и УНР) заключались, прежде всего, в преодолении больших пространств, а не в вооруженном сопротивлении красных частей. Больше проблем было с порчей железных дорог, мостов, чем с революционными армиями. В основном военные столкновения происходили только на железнодорожных магистралях, станциях, вдоль железных дорог, по которым двигались наступающие. Практически продолжалась начатая большевиками «эшелонная» война, только на этот раз страдали от нее уже красные.” Основний висновок, що Сіковича і Натієва в Сумах не було. Запорізька дивізія діяла разом з німцями на Полтавському напрямку. У Люботині Запорізька дивізія поділилась. Натієв пішов на Харків, а Сікович на Донбас. Німці взяли Сумську ділянку кордону під свій контроль і віддали, коли була створена 5 Курська кордова бригада 10 липня 1918 року, що формувалася в Сумах. Якщо слідувати історичній справедливості, то треба визнати, що встановлення українського кордону належить до заслуг німецької армії і це сталося 1 квітня на теренах нашого краю.

Безпосередньо Сумщину звільняла німецька армійська група під командуванням Ганса фон Гронау. Ось, що ми про неї знаходимо на вище згаданому сайті: „ Армейская группа генерала Ганса фон Гронау — XXXXI резервный германский корпус (3, 18, 35, 48-я ландверные дивизии) беспрепятственно двигался по

железної дорозе Брест — Гомель — Брянск, прикрываючи германські частини, діючі в Україні, з севе́ра. На ісоходе своого пути корпус встретил незначительное сопротивление арміи Берзіна, прикрывавшей Брянск.....” В місцевій газеті „Луч” №54 за 16 серпня 1918 р. було надруковано наступне оголошення:

ТЕАТРЪ ЛЮКСЪ • ЗАЛЬ ОБЩЕСТВЕННАГО СОБРАНІЯ

16 августа н. ст. данъ будетъ

БОЛЬШОЙ СПЕКТАКЛЬ

нѣмецкихъ фронтowychъ артистовъ Г Р О Н А У:

артистикъ, акробатикъ, пантомима, комедія.

Начало спектакля въ 8½ час. вечера.

Цѣны мѣстамъ отъ 2 р. до 10 р. входъ на балконъ отъ 2 р. до 5 руб.

Вилеты продаются въ кассѣ театра отъ 3 ч. веч. Въ саду и въ театрѣ
играетъ духовой оркестръ 75 Германскаго полка. По окончаніи спек-
такля Т А Н Ц Ы.

Сьогодні це приміщення філармонії, а через дорозу, у приміщенні колишньої Ізмайловської гімназії, розташовувалася німецька комендатура. Двір комендатури був постійно забитий арештованими селянами. Оркестр 75 полку був в складі дивізії, що розташовувалася в Сумах. Командиром німецької дивізії в Сумах був генерал-майор Фритч. Штаб дивізій і помешкання Фритча розташовувалися в садибі Харитоненків на вул. Троїцькій. В своїх спогадах мешканці цієї вулиці згадували, що період перебування німців у місті був самим спокійним часом за весь період 1917-1921 років.

З командиром німецької дивізії постійно спілкувався Сумський повітовий староста Сергій Якович Гребінщиков. Ось їх спільна заява надрукована в газеті „Луч”.

У газеті „Сумський вісник” № 60 за 11 липня 1918 р. і газеті „Луч” №40 за 10 липня 1918 р. було надруковане наступне оголошення (мова оригіналу): „В м. Сумах формується 5 Курська кордонна бригада, в яку приймаються громадяни Української Держави не молодше 18 літ, фізично здорові, не бувші під судом та слідством й не приймавші участі в час більшовицької влади, для чого повинні приставити посвідчення від місцевих влад .

Потрібні: Бунчужні (вахмістри) на місячну платню 130 карбованців; Старші урядники (ст. унт.-оф.) – 110 карб.; Чотові (солдати) – 80 карб., Писаря – від 110 до 130 карб. Медичні та ветеринарні хвершара – від 110 до 130 карб.;

Всі співробітники (службовці) бригади крім грошової платні одержують скарбове помешкання, одержу та харчі.

За докладними справунками приходить по адресу м. Суми, штаб бригади, Аненська вулиця, будинок Гудима №49, від 9 год ранку до двух дня.

Командир 5 Курської кордонної бригади, Генеральний Хорунжій Барон Гейкінг”.

ОБ'ЯВА

В м. Сумах формується 5-а Курська Кордонна бригада, в яку приймають громадяне Української Держави не молодше 18 літ, фізично здорові, не були під судом та слідством і не приймали участі в час большевицької влади, для чого повинні приставити посвідчення від місцевих влад.

Потрібні: бунчужий (вахмістр) місячна платня 130 карбованих; старші урядники, з платнею 110 карбов., у місяць, казакі (солдати) 80 карбов., писаря від 130 до 110 карбов.; медичній ветеринарни звершала 130 до 110 карбов., зброяні мастера ковалі і др. мастерові від 130 до 80 карбов.

Всі співробітники (служачі) бригади окрім грошової платні одержувать скарбові помешкання, одягу, та харч.

За докладними справами приходять по адресу г. Суми, Штаб бригади Анненская ул. д. Гудина № 49, від 9 год ранку до 2 годик дня.

Командир 5 Курської Кордонної бригади

Генеральний Хорунжий Барон Гейкинг.

ОБЪЯВЛЕНИЕ.

Въ формируемой 5-й Курской Пограничной бригадѣ имѣются вакансіи бунчужныхъ (вахмистровъ), чотовыхъ (стар. унт. оф.), ройовыхъ (младш. унт. оф.), писарей, оружейныхъ мастеровъ, кузнецовъ и казаковъ.

Условия следующие: бунчужный (вахмистръ)—200 руб. въ мѣсяць, чотовый (старш. унт. оф.)—170 руб., ройовый (младш. унт. оф.)—140 руб. и казакъ (солдатъ)—120 руб., писаря, оружейные мастера и кузнецы отъ 200—120 руб. на все мѣ готовомъ.

На службу принимаются все унтеръ-офицеры служившіе въ кавалеріи, Пограничной стражѣ и вѣхотѣ, произведенные какъ за окончаніе учебной команды, такъ и за боевыя отличія, здоровые не бывшіе подѣ судомъ и следствіемъ и не принимавшіе участія во время большевистскаго движенія и не служившіе въ красной гвардіи и арміи, для чего имѣть при себѣ удостовѣреніе отъ мѣстныхъ властей, паспортъ, или удостовѣреніе личности, а если имѣется то аттестацию.

За справками обращаться: гор. Сумы, Харьковской губ., уголъ Шенаровской и Казарменной ул., Штабъ 5-й Курской Пограничной бригады.

Командиръ бригады, Генеральній Хорунжий Баронъ ГЕЙКИНГЪ.

Помощникъ командира бригады, собственного конвола ясновельможнаго п. гетмана всей Украины войскового старшина Купчикъ С. И.

1—3

16 окт. 1918 № 138

Не вдалося в архівних фондах знайти бодай щось за Гейкінга. Ось це повідомлення з інтернету про генерала, барона все, що я знайшов, але я не можу стверджувати, що це таж сама особа.

ГЕЙКИНГ Александр Александревич, фон, барон (? — 26 июля 1930, Кишинев). Генерал-майор. Бывший командир 54-го Минского полка. Почетный член „Жокей-клуба”.

О его кончине сообщил профсоюз агрономов Бессарабии. Годовщина кончины отмечалась 26 июля 1931 г. Бессарабское слово, — Кишинев, 1930, 27 июля, III 2007; 29 июля, № 2009. Бессарабское слово. — Кишинев, 1931, 23 янв., №2180; 25 июля, № 2368.

У газеті „Прикордонник України” за 2017 рік, 14 квітня в статті Сергія Таруса „Хто захищав Україну” написано, що Сумську ділянку кордону охороняла окрема Запорізька дивізія. Її командир цього періоду Зураб Натіїв загинув в 1920 р. у боях з більшовиками. В Полтаві він був 27 березня, в Люботині дивізія розділилася на дві групи – Костянтиноградську та Харківську. Перша, під командуванням полковника Володимира Сікевича, гнала на схід більшовицьку Донецьку армію і звільняла від червоних Донбас. За перебування Натіїва і Сікевича в Сумах ніяких відомостей немає. Фактично оборона кордону велася німцями поки не були створені при Скоропадському власні прикордонні бригади. Не зрозумілий і номер бригади. У газетному оголошенні ми бачимо 5 номер, а в подібних публікаціях з інтернету пишуть про 9 номер. Ось цікавий матеріал про прибуття Натієва в Харків.

«Возрождение», 11 апреля 1918 года.

«ПРИБЫТИЕ УКРАИНЦЕВ.

Третьего дня, утром, в Харьков вошла украинская дивизия, в состав коей входят Запорожские полки.

Гайдамаки имеют бодрый вид. Явились они из Полтавы. У всех казаков, как старших, так и младших, на левом рукаве имеются голубые повязки. У некоторых головные уборы – высокие барашковые шапки с длинными верхами голубого цвета. Одеты они в обыкновенные солдатские шинели, погон ни у кого нет. Попадают между ними жупаны из серого солдатского сукна с голубыми вставками на груди. Но это очень редко. Есть и традиционные казачьи «оселедци» на бритых головах. Говорят, что для всех гайдамаков выработана одинаковая форма, несколько напоминающая английскую.

Дисциплина в украинском войске образцовая. Все построено на сознательном разумном отношении к делу. Всех объединяет

одна цель, одно стремление – спасти родную Украину от тех хищников-разбойников, которые, прикрываясь именем народа украинского, вели Украину к гибели и позору.

Прежних чинов российских – поручик, капитан и проч., нет. Их заменили другие названия. Причем каждое соответствует тому месту, которое козак занимает в войске. Так, например: хорунжий, сотник, атаман и т.п.

При обращении друг к другу соблюдается вежливость. Слово «товариш» изгнано из употребления. «Ваше Благородие» и прочее титулование также отсутствует. Его заменяет обращение такое: «пан сотник», «пан атаман» и т.д. Отдание чести соблюдается по отношению к командному составу своей части.

Штаб украинских войск находится в гостинице «Астория» на Павловской площади, у входа в нее развеивается украинский флаг. Украинским комендантом города назначен полковник Шаповал.

Вчера прибыл из Киева также представитель Украинской Центральной Рады и Украинский губернский комиссар. А. Б.»

Хто такий «А.Б.» – достеменно невідомо. Але припустити маємо право. Серед співробітників «Возродження» була лише одна людина з такими ініціалами – «Александр Белецкий». Майбутній український радянський академік, вчитель Юрія Шевельова.

З цього документу видно, що вступив Натіїв до Харкова 3 квітня, а вступив в свої обов'язки тільки 9 квітня. Рухались вони з Полтави і в Сумах бути не могли.

Німецьке військо дало можливість увійти першими Запорізькому корпусу під командуванням полковника УНР П. Болбочана, який при згоді з Зурабом Натієвим призначив тимчасовим харківським губерньським військовим комендантом командира 4-го Запорізького полку ім. Б. Хмельницького полковника Шаповала.

НАКАЗ № 1.

1. 9-го цього квітня я вступив до виконання обов'язків Начальника Залог м. Харків.

2. Об'являю м. Харків і губерню на військовому стані (воєнне положення); всі мітинги, зібрання безумовно забороняються.

3. До виконання обов'язків Губерніяльного Коменданта допускаю Полковника Шаповала, котрому наказую користуватися існуючими Закономположеннями.

4. Всі туски, арешти і реквізиції без ордера за моїм підписом, Начальника штабу і Губерніяльного Коменданта безумовно забороняються; винувні в невиконанні цього наказу будуть суворо каратись по закону військового часу.

5. Наказую по всіх державних інституціях, всі справи проводить тільки на українській мові, окрім того з цього часу наказую користуватись денником нового стилю, а годинник перевести по средне-європейському (на 1 годину вісім хвилин назад).

УВАГА Помешкання Штабу 1-ої Запоріжської Окремої дивізії, Огелъ «Асторія» прийом від 10—14 годин, щоденно.

Отаман **Натієв**

Н-к Штабу **Вержбицький**

Старший Значковий **Шпілінський**

В інших джерелах наголошують, що німці увійшли в місто 7 квітня хоча вони рухались разом. Командувачем німецьких військ був генерал Менгельбир.

27 квітня Президент Петро Порошенко підписав Указ «Про відзначення Дня прикордонника України 30-го квітня». Глава держави наголосив, що День прикордонника має бути співзвучним з реальними історичними подіями саме в Україні. «Як Президент та Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України я прийняв рішення про зміну дати відзначення професійного свята прикордонників. Підписав Указ про встановлення Дня прикордонника 30 квітня – на честь сторіччя нашої Прикордонної служби. Це свято має, нарешті, стати співзвучним з реальними історичними подіями саме в Україні. А сучасна Україна є історичною спадкоємницею УНР та Гетьманської Держави», - підкреслив Глава держави під час виступу на урочистостях з нагоди 100-річчя створення Прикордонної служби України та чергового випуску офіцерів Національної академії Державної прикордонної служби України.

Петро Порошенко нагадав, що звичайний для всіх травневий День прикордонника, який раніше святкувався 28 травня, походив від Дня прикордонних військ КДБ колишнього СРСР.

Але ця історія – не наша, тож саме тому було ухвалено рішення про встановлення нової дати професійного свята українських прикордонників - доречної для незалежної України та обґрунтованими її історією”, - наголосив він.

«Цього року активно досліджуємо важливий пласт історії, пов’язаний зі століттям Української Національної Революції 1917-1921 років. Тоді державні кордони УНР, як відомо, були визнані насамперед Брестським договором. Його підписання відкрило шлях для вигнання з України більшовитсько-російських загарбників, щоправда, за допомогою тодішніх наших союзників», - нагадав Президент.

«Саме наприкінці квітня 1918 року слов’янська група окремої запорізької дивізії армії УНР під командуванням полковника Володимира Сікевича, звільнивши велику частину Донбасу, вийшла на міжнародно визнаний кордон з Росією і тодішнім Доном», - додав Глава держави. Саме полковник Сікевич встановив на кордоні земель українських і війська Донського «сторожу, дві гармати та під їх салют розгорнув наш прапор».

Петро Порошенко процитував слова полковника Сікевича про ті події: «Тут, фактично так би мовити навпомацки, відчув як відділяються землі України від чужих земель. Згодом козаки принесли два високі стовпи, вималювали їх жовто-блакитною фарбою, яку знайшли на станції, на кожному зі стовпів намалювали тризуб, а під ним написали «Українська Народна Республіка». Священик відслужив молебень, окропив святою водою прапори і коли козаки догори стовпи підняли і закопали в землю – музика заграла, загравав наш гімн – гімн України. Гармати дали салют, а козаки крикнули могутнє «Слава!».

За словами Президента, згодом Володимир Сікевич брав участь в організації східних кордонів Української держави. Таким чином, 100 років тому українські війська встановили свої символи на кордоні держави, і саме тому дата 30 квітня є найбільш знаковою для відзначення як професійного свята ДПСУ.

«Так народжувалася наша, українська прикордонна служба», - наголосив Президент.

Петро Порошенко також підкреслив, що запровадження нової дати святкування професійного свята українських

прикордонників здійснюється у контексті проведення декомунізації в нашій державі та низки ефективних і результативних кроків, які були здійснені в Україні за останні чотири роки, які зміцнили нашу національну ідентичність.

Звичайно Порошенко підтасовував свято під свої потреби.

24 травня 1918 міністр фінансів гетьманського уряду затвердив тимчасовий штат управління корпусом. Воно здійснювалося через відділи (загальний, персональний, організаційний, кордонний) і частини (морських, судових справ, санітарну, ветеринарну, будівничу), штабу та управління начальника постачання корпусу.

У книжці Олексія Бешулі „Донецький бліцкриг” подія з закупаванням стовпа відноситься до 24 квітня. Сама книжка писалася не на основі архівних документів, а на основі декількох брошур спогадів Сікевича випущених у Канаді. Мабуть, ті хто готували матеріали для Президента і скористалися книжкою Бешулі.

Якщо слідувати аналогії подібних свят, початком історії Сумського прикордонного загону слід вважати 10 липня 1918 року. Тоді було надруковано це оголошення в двох місцевих газетах. Я їх подаю в додатках. Я хочу залишити за собою правдиву історію. Все мусить бути доведене архівними матеріалами. Нижче я подам вам ще один цікавий матеріал про спробу створити Сумську область у 1918 році. Цей документ в Державному архіві Сумської області пролежав 100 років. Скільки було всяких дослідників і ніхто не знайшов і не оприлюднив, бо він лежав в іншому фонді і тільки багаторічна моя праця в архіві виявила його.

Формування бригад проходило в умовах нестачі підготовлених кадрів і прискорилося лише в червні 1918. Існуючі прикордонні частини виступали своєрідними донорами для новостворюваних.

Одночасно з формуванням Окремого корпусу кордонної охорони уряд Української Держави вирішував питання встановлення кордонів із Росією. Фактичною межею між двома державами було визнано „нейтральну зону”. Уряд Української Держави здійснив ряд односторонніх заходів для захисту своїх кордонів. 24 червня було прийнято постанову про відкриття митних установ на кордонах України. Законом від 30 серпня 1918 на кордоні з Росією було встановлено кордонні пункти на станціях Орша, Клинці, Хутір-Михайлівський, Коренево, Гостинцево та Валуйки. У тилу кордонних пунктів на станціях Жлобин, Новобілиця, Ворожба, Белгород і Куп'янськ встановлювалися дозорчі пункти.

Питання про державні кордони з Росією так і не було вирішене. 7 жовтня 1918 переговори було припинено, а на початку листопада 1918 взагалі перервано.

Несення кордонної служби, постійне збільшення обсягів завдань з охорони кордону вимагали відповідного матеріально-технічного забезпечення. На асигновані державою кошти продовжувалось облаштування прикордонних об'єктів: будувалися телефонні лінії, утримувалася в робочому стані сигналізація, проводилася закупівля коней, зброї. З приходом до влади Директорії УНР відбулися зміни в командному складі: 6 січня 1919 командиром корпусу було призначено колишнього прикордонника і військового міністра УЦР О. Жуковського.

У 1918 році, 30 червня міська управа з подачі „Протофіс” (організація промисловців, підприємців і фінансистів) звернулася до гетьманського уряду з проханням утворити Сумську область. Ось яку відповідь вони отримали.

№ 4104

Українська держава

Міністерство фінансів

Департамент загальної канцелярії

24 серпня

В відповідь на відношення від 24 липня Б. Р. під ч. 5569. Загальна канцелярія Міністерства фінансів, по порученню п. Міністра, має за честь сповістити Комісію, що згідно повідомлення Міністра внутрішніх справ, справа по утворенню нової області „Сумщина” знаходиться в зазначеному Міністерстві і разом з другими подібними справами, котрі торкаються адміністративного поділу і устрою Української Держави, відкладені до повного з'ясування кордонів всея Україна.

Директор загальної канцелярії

Зам. Начальника відділу.

Я пропонував Володимирі Семеновичу Боршошу на різних заходах з нагоди 27 річниці незалежності оприлюднити і цей документ, та де там. У 2019 святкували 80-річчя Сумської області за моїм наполяганням, тому що воницю дату проспали.

Мана УНР

Ось цікава стаття з газети „Луч” за перемовини про кордони:

„Сумы, 30 августа 1918 г. Русско-украинские мирные переговоры вновь оборвались, не успев не только решить спорный вопрос о границах России и Украины, но как будто еще более обострив взаимоотношения сторон.

Речь шла на этот раз о южных границах и совпала она с моментом пребывания в Киеве наиболее одаренного из министров (управляющий отделом) Великого Войска Донского В. А. Лебедева.

Миссия последнего, как известно, установить правильные деловые сношения между Доном и Украиной, выяснить ближайшие экономические взаимоотношения между Доном и Украиной, выяснить ближайшие экономические взаимоотношения между этими двумя государствами и наладить поколебленный сильно на Дону промышленный базис.

Будучи сам крупным промышленником имея значительные предприятия на Дону (Таганрог) и в России (Петроград, Пенза и Ярославль), г. Лебедев является не только официальным представителем Донской промышленности, но и человеком, кровно заинтересованном в упорядочении финансово-хозяйственных отношений в Великороссии, где всевозможная национализация реквизиции в пропасть толкают, в корне подрывают основы национальных богатств.

И Раковский не мог не понять, что сближение Украины с Доном знаменует собой не столько экономический союз двух соседних стран, сколько попытку влиять на общую экономическую политику России, базируясь на все более укрепляющиеся на северных подступах к Великороссии в донском войске.

Отсюда и протест Раковского по поводу вербовки в Киеве астраханских и др. добровольцев. Отсюда непримиримое

отношение российской мирной делегации по самому вопросу о существовании суверенного донского государства”.

Військо Донське було на той час самостійною державою і було зацікавлене в економічних зв'язках з Україною, і самостійно вело перемовини про кордон, що викликало обурення в Росії. Влада більшовиків не визнавала самостійних утворень. Погляди на єдину і неподільну Росію в більшовиків і в білих співпадали. Як бачите, що заритий Сіковичем прикордонний стовп ніякого юридичного значення для перемовин не мав. Прикордонний стовп Сікович закопав 24 квітня, а перемовини про кордон йшли ще 30 серпня, хоча вважають, що угода про кордон з Великим Військом Донським була підписана 7 серпня.

Сумы, 30 августа 1918 г.

Русско-украинские мирные переговоры вновь оборвались, не успев не только вырешить спорный вопрос о границах России и Украины, но как будто еще более обострив взаимоотношения сторон.

Речь шла на этот раз о южных границах и совпала она с моментом пребывания в Киев наиболее одаренного из министров („управляющих отделов“) Всевеликого Войска Донского Н. А. Лебедева.

Миссия послѣдняя, как известно, установить правильные деловые сношения между Доном и Украиной, выработать ближайшие экономические взаимоотношения между этими двумя государствами и наладить поколебленный сильно на Дону промышленный базис.

Будучи самъ крупнымъ промышленникомъ, имѣя значительныя предприятия на Дону (Тагайрогъ) и въ Россіи (Петроградъ, Пенза и Ярославль), г. Лебедевъ является не только официальнымъ представителемъ Донецкой промышленности, но и человекомъ, кровно заинтересованнымъ въ упорядоченіи финансово-хозяйственныхъ отношеній въ Великороссіи, гдѣ всевозможныя націоналізація и реквизиція въ пропасть толкають, въ корни подрываютъ основы національныхъ богатствъ.

И Раковский не могъ не понять, что сближеніе Украины съ Дономъ знаменуетъ собой не столько экономическій союзъ двухъ соседнихъ странъ, сколько попытку вліять на общую экономическую политику Россіи, базируюсь на все болѣе укрупняющемся и на северныхъ подступахъ къ Великороссіи донскомъ войскѣ.

Отсюда и «протестъ» Раковского по поводу вербовки въ Киевъ астраханскихъ и др. добровольцевъ, отсюда непримиримое отношеніе российской мирной делегаціи по самому вопросу о существованіи сувереннаго донскаго государства,

28 листопада у Суджі відбулося самопроголошення Радянського Тимчасового уряду України на чолі з Григорієм П'ятаковим і зразу було видане розпорядження про заборону повстанській дивізії проводити особисті реквізиції у Середина-Буді.

У другій половині грудня 1918 р. після приходу до влади Директорії прикордонні сутички не тільки не припинилися, але й посилювалися, стали постійними і масштабними. На східному кордоні УНР у грудні 1918 р. розташовувалися тільки незначні сили Директорії під загальним командуванням полковника Болбочана. На фронті Сосниця-Конотоп-Ромни стояло близько 5 тис. солдатів Сірожупанної дивізії.

Ось як описує прихід Директорії Сумський Повітовий староста С. Я. Гребенщиков.

„ На другой день я пошел, как обычно, в свое управление, куда вызвал обоих начальников страж, городской и уездной, а также начальника уголовного розыскного отделения. По докладам этих лиц в моем районе ничего тревожного пока не замечалось, хотя в городе уже говорили о восстании в Харькове и Конотопе. Слухи эти были распущены людьми, приехавшими с ночными поездами. Служебных телеграмм я по-прежнему не получал. Очевидно, телеграфная связь в обе стороны была прервана восставшими петлюровцами. Больше всех нервничал начальник уголовно-розыскного отделения, так как его семья жила в Харькове, и он беспокоился о ее судьбе. Кроме того, своей энергичной деятельностью в моем районе, он нажил себе много врагов, которые в случае переворота, вероятно, не задумались бы ему отомстить. Недели за две перед тем он уже мне докладывал о готовящемся в Харькове восстании петлюровцев и предсказывал, что гетманским властям с ними не справиться. Ему сообщал тогда же начальник губернского управления о высылке в мой район нескольких лиц для проведения каких-то взрывов. По моей просьбе было усилено наблюдение за всеми приезжими, специально командированными чинами розыскного отделения. Вообще, о близких беспокойных днях предупреждал лишь он один, все остальные административные лица никаких тревожных

признаков в моем районе не видели. Да оно так и было. Местное население агрессивных планов, по-видимому, не имело, по крайней мере, в ближайшем будущем. Начальник же уголовно-розыскного отделения, имевший связь с другими районами, судил по общей обстановке, а не только по местным настроениям.

Я вызвал к себе в кабинет воинского начальника, начальника пограничной стражи и командира кавалерийского кадра и, сообщив все, что знал о положении дел в губернском городе и в Киеве, спросил, какими вооруженными силами они располагают.

Пограничный генерал отвечал, что на его стражу никакого расчета быть не может, так как она раскинута по границе в виде очень небольших постов; здесь же, в городе, есть лишь несколько писарей и офицерская прислуга.

Командир кадра, полковник Яненко, также заявил, что на его подчиненных как на боевую часть смотреть не приходится; в его распоряжении имеется лишь небольшая кадровая команда солдат и человек 20 офицеров, причем солдаты в смысле дисциплины весьма ненадежны. Воинский начальник никакой вооруженной силой не располагал. В общем, все эти начальники пришли к выводу, что никакого выступления против петлюровцев с нашей стороны быть не может до тех пор, пока не организуются офицерские дружины, в распоряжение которых пограничный генерал обещал предоставить несколько ящиков с винтовками, но без патронов, обещая сделать все, чтобы добыть последние. Но, по сведениям указанных военных начальников, на офицеров вряд ли можно было рассчитывать как на боевую силу для борьбы с петлюровцами. Большинство из них, если и желало действовать, то только для охраны порядка в городе, не ввязываясь в политическую борьбу”.

На початок 1919 р. частини, які вдерлися в Україну, складали 23-24 тис. багнетів і тільки на одну третину були з українських повстанців, а на дві третини – з бійців Червоної Армії, громадян Росії. З 4 січня вони стали червоноармійцями і підпорядковувалися тільки розпорядженням Л. Троцького.

У прикордонних містах були малі гарнізони: у Харкові – близько двох тисяч петлюрівців, у Сумах – 600, у Кролевці – 600, у Чугуєві – 500 багнетів.

На світанку 5 січня партизанський загін П. С. Багацького (він родом з с. Покровка Краснопільського району) і К. Г. Лепехи увірвалися на станцію Баси, потім взяли Павловський завод, а потім вірвалися на Покровську площу. Довго не здавалася залізнична станція. Загін Орлова взяв кадетський корпус. У загоні Багацького було 300 багнетів, 40 шабель, 2 кулемети.

Ця інформація з газети, а в книжці Савченка „Дванадцять війн за Україну”, на сторінці 155 читаємо: „Радянська група Беленковича (2,5 тис. багнетів), розбивши невеликий петлюрівський гарнізон, захопила місто Суми”. 5 січня загін Орлова увійшов в приміщення кадетського корпусу. Директорія у Сумах сформувала два стрілецьких батальйони та полк кінноти з вояків колишнього драгунського полку. Всі вони розбіглися”.

Знову звернімося до спогадів Гребенщикова про ті події. „20 декабра немцы объявили, что в ночь с 21 на 22 они окончательно очищают город. В этот же день комиссар получил от большевиков приказ: не увозить никаких банков, а для получения различных инструкций они требовали немедленной личной явки комиссара в ближайший штаб большевистской дивизии. Комиссар и комендант Горностай в тот же день выехали в Киев якобы за получением инструкций от Директории, причем комендант увез с собой, как говорили, несколько миллионов рублей. Помощник комиссара Саевский не решился ехать к большевикам. Все служащие стали укладываться, чтобы уходить вместе с петлюровскими и офицерскими отрядами, как только большевики начнут вступать в город. Дабы оградить город от внезапного появления большевиков, были высланы от кавалерийского полка разъезды, а от офицерской команды выставили заставу у всех выездов из города.

Ко мне заходил офицер кавалерийского полка, раньше мне известный, местный домовладелец Д. К., и предложил в случае необходимости покинуть город вместе с офицерами эскадрона, в

котором он служил. В эскадроне были кроме Д. К. два брата настоящие кадровые офицеры, оба очень симпатичные. Я должен был следовать за ними инкогнито, дабы во время похода какие-нибудь петлюровские власти не потребовали моей выдачи. Я согласился, в городе мне все равно оставаться было нельзя и как русскому генералу, и как бывшему старосте. Офицеры эскадрона надеялись в будущем вместе со мной пробиться к добровольческим отрядам или офицерским дружинам отряда графа Келлера. Одно меня страшно беспокоило то, что я не мог взять с собой свою семью и должен был оставить их в руках большевиков совершенно беззащитными. Если бы не было маленьких детей, можно было бы захватить с собой и семью, что некоторые и сделали, но пускаться в путь в полную неизвестность с малышами было слишком рискованно. Надо было положиться на милость Господню.

21 декабря было несколько ложных слухов о вступлении в город большевиков, но потом выяснилось, что последний эшелон немцев должен отойти днем 22 декабря, и большевики, согласно условию, заключенному с немцами, не смели войти в город раньше вечера 22 декабря.

Я собрал вещи, столько, сколько мог поднять сам, и ждал, сидя дома среди семьи, когда сообщат о часе выступления. Бороться с большевиками никто не желал, но и бросать город до тех пор, пока не было давления большевиков, как-то не позволяла совесть. Я уже надеялся провести среди семьи так любимый мною рождественский сочельник, но в 7 часов утра 22 декабря раздался стук в окно, Д. К. уже верхом, сказал, что все офицеры по тревоге вызваны в казармы на сахарный завод и что он мне даст знать о времени выступления. Я оделся, уложился окончательно и так сидел до 12 часов, когда явился офицер и попросил меня сейчас же приехать на завод. Дома я боялся оставить свои документы, ордена и погоны и засунул их за широкое голенище походных сапог. Надев полушубок и взяв с собой 500 рублей, на которые рассчитывал прожить до прибытия в какой-нибудь добровольческий русский отряд. Я крепко обнял всех своих, не зная, увижу ли их снова, и вышел из дому. Жена остановила проезжающего извозчика, свалила мои вещи, и я поехал на завод, хотя он был и близко от квартиры.

Там я застал полную суматоху. Все суетились, седлали и запрягали лошадей. Кому не хватало лошади, тот брал из заводской конюшни, и администрация завода не препятствовала. Лошадьми все равно завладели бы большевики. Мои седла хранились в конной сотне стражников, но при переходе последних в состав кавалерийского полка куда-то запропастились, и мне дали какую-то клячу с сообразительным седлом. Вещи мои положили на обозные сани. В 12 с половиной часов сотня под командой одного из братьев Ф. выступила на сборный пункт, назначенный у монастыря Святого Пантелеймона, и я ехал в первом отделении первого взвода сотни. До въезда в базарные улицы солдаты шли в полном порядке, здесь же одиночные всадники стали выскакивать из строя и хватать вещи, разложенные перед лавками: сапоги, ремни, фуфайки и прочее. Хозяева подняли крик и начали вырывать вещи из рук, солдаты отталкивали их лошадьми. В общем, картина стала сразу ясна. Довольно приличная, хотя и разнообразно одетая, на недурных лошадях сотня состояла из всякого сброда, недисциплинированных и распущенных товарищей. На такую сотню надежды было мало. Один из офицеров попробовал сделать замечание, но нарвался на грубый ответ: „Чего не брать, не большевикам же отдавать!“. В душе эти солдаты были такими же большевиками, которые в случае какой-либо опасности не задумались бы предать своих офицеров и присоединиться к товарищам. У монастыря собрались все сотни и, спешившись, ожидали своего командира полка Кобелецкого. Последний приехал около двух часов. Я отошел подальше от этих разнузданных солдат. Командир приехал уже сильно выпившим и первым делом распорядился послать солдат за несколькими бочонками водки, которые мигом были доставлены, и вскоре почти ни одного трезвого всадника не было. Я с братьями Ф. и де-Коннором сидел в сторонке, и мы раздумывали, как бы поскорее отделиться от этой веселой банды с таким веселым командиром. От него нельзя было ожидать ничего путного. Он, очевидно, начал уже заигрывать с солдатами, и без того не крепкими в дисциплине, а это до добра довести не могло. Около трех часов к полку присоединился и мой бывший чиновник Евецкий. Я ему очень обрадовался. Это был верный человек.

Между прочим, дней за восемь до выступления из Сум, ко мне приходил агент Добровольческой армии П-в (*Пивоваров, контора якого розташовувалася в петербурзьких номерах №14 на Нижній Воскресенський вул. – О. В.*) и просил повлиять на Евецкого, который все хотел, но очень неумело, организовать русский отряд согласно нашим планам, что восстанавливало петлюровцев против офицеров. Евецкий лез на рожон, его надо было остановить, так как он делал все очень неосторожно. П-в тогда же спрашивал, кто бы мог стать во главе отряда, если такой организуется. Если я не смогу по болезни принять начальство на себя, я никого указать не мог, но сказал, что русский отряд приму под свою команду, как только он выйдет из города, ибо здесь мне это сделать не дадут. Но отряд так и не сформировался, а офицерскую дружину назвать отрядом было нельзя. Она вышла с петлюровским штабом.

Около 4 часов дня дали знать, что городские хулиганы начали разбивать некоторые магазины. Кобелецкий приказал выслать одну сотню в город для водворения порядка, и полупьяные всадники поехали усмирять бесчинствующих погромщиков. Вряд ли эта сотня могла внести во взбаламученный город какое-либо успокоение. Мне только глубоко жаль было офицеров, которые должны были командовать этим сбродом. Высланные разъезды никаких сведений не доставляли. Приехавший начальник городской стражи полковник Косарев сообщил, что все городские (пешие) стражники решили выехать из города, и он для них уже собрал сани. Он предложил мне дальше ехать в санях, запряженных хорошим рысаком. И рысак, и сани были доставлены помещиком Лещинским, в этих санях должен был ехать также редактор „Вестника” Югов, которого только, что удалось выпустить из тюрьмы, куда его засадили петлюровцы за выступления в газете. Иначе бы он попался большевикам. Хотя я бы с большим удовольствием ехал верхом, но появились еще солдаты сотни Ф-на, которым не хватало лошадей, и во избежание всяких нападков на Ф. со стороны его солдат, я просил Ф. отдать мою лошадь, а сам решил ехать в санях.

Полковник Косарев сообщил, что офицерская дружина решила провести ночь в городе, поэтому Кобелецкий решил ночевать у монастыря и приказал развести лошадей по ближним дворам.

Сам он вместе с начальником городской стражи поехал в город, в здание городской управы, куда должны были собраться все петлюровские военные и гражданские начальники. Перед отъездом Кобелецкий приказал одному взводу ехать в казначейство для вывоза оттуда наличных денег. Через час были вызваны в город для поддержания порядка и остальные сотни, так что у монастыря остались лишь офицеры штаба, хозяйственные части полка и обоз.

Офицеры штаба кавалерийского полка пригласили меня в избу, где они расположились на ночь, и накормили меня (до этого я еще питался домашними пирожками). С ними был и младший Ф. они были все трезвые, и мы долго беседовали, лежа на сене в ожидании самовара, чтобы выпить чаю и лечь спать. В штабе полка были два кадровых штаб-офицера, оба мечтали при первой возможности уйти от Кобелецкого, который возмущал их своими действиями и тем, что решился принять полк по протекции какого-то мальчишки-петлюровца. Весь этот день показал, что отряду, с которым мы должны были идти, доверять нельзя. К ночи приехал к нам, в нашу избу, редактор Югов. Я с ним говорил насчет его критики в газете последних дней моей деятельности. Об этом я писал в главе 9. Мне очень хотелось пойти ночевать домой, еще раз повидать своих, но офицеры удержали меня, так как по дороге меня могли арестовать поднявшие уже голову местные большевики, или вообще, в случае ночной тревоги, я мог бы не успеть присоединиться к отряду. Выйдя перед сном пройтись около монастыря, я увидел в нескольких местах около города большое зарево пожаров. Это уже хозяйничали большевики. Изредка слышались выстрелы.

На другое утро мы проснулись от пулеметных и ружейных выстрелов. Разнесся слух, что петлюровцы решили вступить в бой и, что большевики отброшены и их преследуют. Выйдя во двор, я зашел в монастырский собор к ранней обедне. Простояв там немного, вышел и увидел бегающих в разные стороны обозных солдат. Оказалось, что по приказанию прискакавшего петлюровского адъютанта обоз должен немедленно выступать в направлении города Ромны, так как большевики уже входили в город, и все конные сотни и офицеры выезжают сейчас же следом за обозом. В 7 часов утра обоз двинулся в путь. Я с редактором на

санках полковника Косарева поехал следом за офицерами штаба кавалерийского полка.

В 11 утра город, где многие оставили свои семьи, скрылся из глаз. Мысленно благословляя оставшихся в руках большевиков, многие долго смотрели в ту сторону, где скрылся город. В продолжение семи месяцев я не имел никаких вестей о семье и не знал о судьбе родных. К 12 часам дня нас догнал верхом полковник Косарев, как всегда веселый, несмотря на то, что он тоже оставил в Сумах жену и дочь. Стражники и все уголовно-розыскное отделение догнали нас на санях и пристроились к обозу полка, так же, как и офицеры дружины. Конные сотни шли в хвосте колонны. Полковник Косарев ехал рядом с санями, где ехал я, и рассказывал, что ночью вернулись разъезды конных сотен, не дав никаких сведений о большевиках, а с рассветом оказалось, что некоторые большевистские конные и пешие части находятся у самого города. На одну офицерскую заставу было совершено нападение, и вся застава попала в плен. Для выручки пленных была выслана помощь, которая отбила их и заставила большевиков отойти здесь назад, но в тоже время большевики стали входить в город и с других сторон. Тогда и был отдан приказ оставить город.

Мой бывший чиновник Евецкий, командуя одним взводом, атаковал кавалерийский разъезд, был ранен и упал с лошади. Солдаты бежали, бросив его. Они говорили, что видели, как большевики наскочили на Евецкого и схватили его. Его считали убитым, но впоследствии оказалось, что его ранило в голову, и он сидел в тюрьме, из которой через некоторое время был отпущен по болезни. Потом он служил в Добровольческой армии.

Конные сотни, уходя из города, подвергались обстрелу из окон местных большевиков, некоторые солдаты самовольно остались в городе, так что состав сотен уменьшился.

В 9 часов утра город окончательно перешел во власть большевиков. Преследования уходивших частей не было”.

Ось список підрозділів радянських військ, що стояли на кордоні, а потім розташовувалися в Сумах і отримували горінку на складі: „ околоток 12 району пограничної охрани;

- Сумской запасной полк;

- полковой околотов 31–го Украинского полка;
- особая стрелковая бригада;
- околотов 33-го полка 4 стрелковой Украинской дивизии;
- 33 запасной батальон;
- 153 тыловой эвакуационный санитарный поезд;
- 35 полк 4 стрелковой Украинской дивизии;
- 1-й артдивизион 9-го стрелкового полка;
- отдельная рота особого корпуса;
- отдел связи Х. 13 окр. шт. ;
- 1-й Сумской пехотный полк;
- кавалерийский Украинский полк;
- штаб 2-й бригады 4 стрелковой Украинской дивизии”.

Всі ці українські дивізії були сформовані на території Росії, а війна подавалася як громадянська. Той же сценарій, що і зараз. Слід відзначити, що склад службовців цього складу зі зміною влади майже не змінювався. Будь-яка влада їм довіряла, а вони справно передавали звітність від однієї влади до іншої. Як писали більшовицькі газети, що спочатку, населення радо вітає повернення радянської влади, а потім настрої різко змінюються після реквізіцій і мобілізацій.

Більше ніяких архівних матеріалів про кордон виявлено не було.

Єдиний свідок тих часів Державна печатка УНР в руках Олександра Алферова, кандидата історичних наук, члена Вищої Ради Національного Корпусу, екс-керівника прес-служби полку АЗОВ, вченого секретаря сектору Генеалогії та

геральдики у Інституті історії України НАН України, радіоведучого у НРКУ.

На зміну радянській владі у 1919 р. прийшла Біла армія. Її керівництво негативно ставилося до ідеї державності України, і тому ніякої мови про кордони не могло й бути. У вересні 1919 р. Денікін змінив план: замість походу на Москву, проголосив війну Україні. У своїх спогадах Денікін писав: „Самостійної України не визнаю. Петлюрівці можуть бути або нейтральні – тоді вони повинні негайно скласти зброю і розійтися по своїх домівках, або приєднатися до нас, визнавши наші гасла. Якщо петлюрівці не виконають цих умов, то їх належить вважати за таких же противників, як і більшовиків”. Про рішення Денікіна наступати проти армії УНР довідався уряд УНР 22 вересня 1919 р. випадково – з перехопленого наказу.

Ще за часів гетьмана Скоропадського в Сумах на Нижній Воскресенській вулиці в Петербурзьких номерах діяв вербувальний пункт Білої армії. Певна частина офіцерів Сумського гарнізону відійшла на південь під тиском більшовиків ще у 1918 р. Сам Скоропадський теж ідеологічно змінив свої погляди і був змушений віддати владу Директорії.

14 серпня 1919 р. білі увірвалися в місто Суми. (Тут може бути плутанина в датах. Денікінці використовували старий стиль, а радянські джерела подають за новим стилем). Денікінський наказ № 1 датований 1 серпня, а наказ № 2 – 5 серпня. В старій російській граматиці звук є передавався різними буквами, комп'ютер їх не зберігає, і я їх замінив на букву в російській - е

Приказ №2

по гарнизону г. Сумы и его окрестностей

5 августа 1919 года г. Сумы.

1

Управление Начальника Гарнизона помещается въ гостиниць Гранд-Отель по Воскресенской улицъ.

Приемъ ежедневно отъ 10 час утра до 14 ч. Въ особо важныхъ случаяхъ во всякое время.

2

Сего числа прибыл въ г. Сумы Начальник уезда статскій советник Эмнихъ, къ коему надлежитъ обращаться по всемъ гражданскимъ деламъ.

3

Коменданту города передать все находящіяся подъ охраной воинскихъ командъ, сахарные заводы администраціи ихъ, составивъ акт о количествъ имеющагося сахара.

Для передачи образовать комиссію, под председательствомъ офицера по назначенію отъ коменданта города и чиновъ: одного – по назначенію начальника уезда и одного представителя отъ администраціи завода. Комиссіи актъ составить въ 2-хъ экземплярахъ, один изъ коихъ представить мне, а другой оставить на заводе.

После передачи охрану завода снять.

4

Коменданту города все кожевенные заводы города передать в веденіе интендантства 3-ей пехотной дивизіи.

5

Для приведенія въ известность количества оставшагося на заводахъ спирта и водки, назначаю комиссію подъ председательствомъ полковника Григорьева и членовъ: капитана Ващенко, чиновника по назначенію начальника уезда и одного представителя отъ заводской администраціи.

Комиссії собраться 6-го августа с. г. въ управленіи коменданта к 10 час. утра. Комиссії составитъ актъ въ 2-хъ экземплярахъ, изъ коихъ одинъ представить мнѣ, а другой оставить администраціи завода.

Заводъ продолжать охранять воинскими командами.

Отпуск спирта производить только с моего разрешенія.

Начальникъ Гарнизона г. Сумы

Полковникъ Звягинъ.

Білі швиденько використали мобілізаційний ресурс нашого краю. Свої полки перетворили на дивізії і перейшли в наступ на радянську Росію.

ПРИКАЗ

1-му Офицерскому Стрелковому ГЕНЕРАЛА ДРОЗДОВСКОГО полку.

№258

15-го Сентября 1919 года. Ст. Ворожба.

ПО ЧАСТИ СТРОЕВОЙ.

§ 1.

Объявляю в копии приказ 1-му Армейскому корпусу Добровольческой Армии от 27-го августа 1919 №193. На основании словесного приказанія Главнокомандующего вверенный мне корпус должен сформировать четыре дивизии Корниловскую, Марковскую, Дроздовскую и 9-ю пехотную, которые составят: Корниловскую из 1, 2 и 3 Корниловских ударных полков; Марковскую - 1, 2 и 3 Офицерских Генерала Маркова полков; Дроздовскую - 1, 2 и 3 Офицерских Генерала Дроздовского и Самурского пехотных полков и 9-ю пехотную - Партизанского Генерала Алексеева, 80 Кабардинского (временно), Белозерского, Сводно-Стрелкового и Олонецкого полков.

В виду сего ПРИКАЗЫВАЮ теперь же приступить к сформированию:

1. Распоряжением Начальника 1-й пехотной дивизии - 3-го Корниловского ударного и 3-го Генерала Маркова полков.
2. Распоряжением Начальника 3-й пехотной дивизии - 3-го Генерала Дроздовского полка.
3. Распоряжением Инспектора артиллерии вверенного мне корпуса - трех легких батарей и одной гаубичной при каждой артиллерийской бригаде (при каждом артиллерийском дивизионе по одной).
4. Распоряжением Начальника 1-й пехотной дивизии - из 1-й Отдельной Инженерной Генерала Маркова сформировать Корниловскую Инженерную роту.
5. Распоряжением Начальника 3-й пехотной дивизии закончить формирование уже начавшейся формироваться Инженерной роты при 3-й Отдельной Инженерной роте 3-й пехотной дивизии.
6. Состоящему в прикомандировании к штабу 1-й пехотной дивизии Генерального Штаба Полковнику Лебедеву приступить к сформированию Штаба 9-й пехотной дивизии для чего составив необходимые соображения получить подробные указания у Начальника Штаба Корпуса.
7. Всем Начальникам, распоряжениями коих будут формироваться новые полки и батареи, представить мне срочно по два кандидата на каждый вновь формирующийся полк и батарею.
8. Все третьи полки выделить соответственно из имеющихся бригад Корниловской, Марковской и Дроздовской.
9. О недостающем числе людей для полного формирования, немедленно сообщить Начальнику штаба корпуса для соответствующего наряда мобилизованных указав число, имеющееся уже для развертывания исполнения.
10. О времени выделения вновь формируемых частей в новые дивизии, о назначении командного состава и о сформировании дивизии согласно этого приказа, будет отдан приказ дополнительно.
11. О ходе формирования телеграфно доносить по команде через каждые пять дней.

Подлинный подписал: Командир корпуса Генерал-Лейтенант **Кутенов**.

С подлинным верно: Старший Адъютант штаба 1-го Армейского корпуса Капитан (*подпись*).

З набуттям незалежності Україною Сумщина знову стає прикордонною областю і відповідно тут розташовуються прикордонні загони. В умовах російської агресії їх значення для оборони країни значно зростає.

Державна прикордонна служба в сучасній Україні

З 1991 року прикордонне відомство України було активно діючим суб'єктом системи забезпечення національної безпеки та у межах своїх повноважень здійснювало значний обсяг заходів, передбачених діючим законодавством.

З 2003 року Адміністрація Державної прикордонної служби України є правонаступником Державного комітету у справах охорони державного кордону України.

Розвиток державного кордону і прикордонного відомства протягом років незалежності України історики розділяють на наступні періоди:

1991 – відродження прикордонної служби української незалежної держави.

1994 – 1999 рр.: період розбудови.

2000 – 2003 рр.: час реформ.

2003 - 2014 рр.: подальше становлення та розвиток.

з 2014 - посилення військової компоненти в системі відомства, адаптація існуючої системи до умов особливого періоду (ведення бойових дій)

Історія сучасного Сумського прикордонного загону

20 жовтня 1992 року відповідно до розпорядження Президента України з метою організації прикордонного контролю з Республікою Білорусь та Російською Федерацією наказом Голови Держкомкордону - Командуючого Прикордонними військами України генерал-полковника Валерія Олександровича Губенка сформовано загін прикордонного контролю, військову частину 9953 з місцем дислокації в м. Суми. 23 жовтня 1992 року на засіданні Колегії Комітету у справах охорони Державного кордону України було затверджено командування Сумського загону прикордонного контролю Південно-Східного напрямку Прикордонних військ України. Вирішувалися питання щодо розміщення підрозділів в прикордонних районах Сумської області та м. Конотоп. У військкоматі Сумської області прибули офіцери загону для комплектування підрозділів особовим складом, в основному за рахунок військовослужбовців запасу, які призивалися на військову службу за контрактом. Перевага надавалася військовослужбовцям, які раніше проходили службу в Прикордонних військах.

За рахунок перерозподілу з інших частин надійшла і перша техніка: ГАЗ-66, УАЗ та ЛуАЗ – із Львівського прикордонного загону та паливо-заправники УРАЛ та КРАЗ з Котовського прикордонного загону.

25 грудня 1992 року в Сумській обласній державній адміністрації відбулася перша нарада, на якій було розглянуте питання організації прикордонного контролю в Сумській області.

3 січня 1993 року на ділянці загону були виставлені перші прикордонні наряди в пунктах пропуску «Зерново» і «Бачівськ». Для навчання сумських прикордонників прибули фахівці прикордонного контролю з ОКПП «Чорномор'я» та

ОКПП «Прикарпаття». На час створення основу загону становили: управління загону, до якого входили: командування, штаб, відділ оперативного розшуку, відділення кадрів, фінансова та медична служби.

Контрольно-перепускні пункти «Семенівка», «Середина-Буда», «Глухів», «Білопілля», «Суми». Застави прикордонного контролю «Щорс», «Новгород-Сіверський», «Велика Писарівка», «Краснопілля-залізниця». Підрозділи забезпечення: рота зв'язку, інженерно-саперна рота, об'єднана ремонтно-технічна майстерня, рота матеріально-технічного забезпечення, комендантський взвод, медичний пункт, клуб. Контрольно-перепускні пункти очолили майори: Прозуменщиков, Чабак, Кирилов, Калюжний.

У вересні 1993 року контрольно-перепускні пункти «Семенівка», застави прикордонного контролю «Щорс» та «Новгород-Сіверський» були передані до штату Чернігівського загону прикордонного контролю. У 1996 році за підсумками службово-бойової діяльності Сумський загін прикордонного контролю визнано найкращим у Прикордонних військах України. За високий професіоналізм, бездоганну службу в ПВ України начальника прикордонного загону полковника Лозинського Юрія Олексійовича нагороджено орденом «За заслуги» III ступеню. У січні 1999 року управління прикордонного загону перемістилось з приміщень ДТСААФ у м. Суми в просторі військового містечка колишньої авіаційної школи біля с. Гриценкове. Прикордонники отримали у своє користування двоповерхову будівлю для управління загону, триповерхову казарму, навчальний корпус, автопарк, складські приміщення, власну котельню, лазню та інші приміщення. Але все це ще потребувало суттєвого ремонту та обслуговування. Потребувала ремонту система опалення, електропостачання, очисних споруд.

Відремонтований та переоснащений автомобільний парк Сумського прикордонного загону стає одним з найкращих у Прикордонних військах України. У 2000 році у зв'язку з організаційно-штатними змінами *Сумський загін прикордонного контролю* перейменовано в Сумський прикордонний загін. До складу прикордонного загону введено прикордонну комендатуру

«Краснопілля», із місцем дислокації в смт. Краснопілля, та прикордонну комендатуру для виконання спеціальних завдань з охорони державного кордону в м. Суми. Створено нові прикордонні застави «Миропілля», «Сопич», «Кириківка», прикордонне оперативно-розшукове відділення «Білопілля». Прикордонна комендатура для виконання спеціальних завдань з охорони державного кордону, прикордонні застави «Миропілля» та «Сопич» комплектуються військовослужбовцями строкової служби.

У зв'язку з тим, що на Прикордонні війська України з липня 2001 року покладені обов'язки реєстрації іноземних громадян у пунктах пропуску, у відділеннях прикордонного контролю введені групи реєстрації й обліку. У кожному пункті пропуску є комп'ютер, який підключений у єдину інформаційну систему.

Проблема протидії незаконній міграції й надалі залишається актуальною і не тільки для прикордонників. Тільки за 9 місяців 2001 року на ділянці прикордонного загону затримано 228 незаконних мігрантів.

У 2002 році до штату загону введено групу протидії незаконній міграції та відділ дізнання та адміністративного провадження. А до штату прикордонної застави прикордонної комендатури з виконання спеціальних завдань з охорони державного кордону введено відділення бронетранспортерів. В основному бронетранспортери використовувались в охороні державного кордону з метою проведення демонстраційних та стримуючих дій. У липні 2002 року на базі Сумського Прикордонного загону пройшли збори керівного складу інженерного та технічного забезпечення Прикордонних військ України під керівництвом заступника Голови Держкомітету у справах охорони державного кордону України – Командувача Прикордонних військ України полковника Лантвойта Олега Борисовича.

З метою створення нової системи охорони кордону в серпні 2003 року відбулося реформування Прикордонних військ України в Державну прикордонну службу України – правоохоронний орган спеціального призначення. У ході реалізації правоохоронної, спеціальної та оборонної функцій

відбулись і відповідні зміни в організаційно-штатній структурі Сумського прикордонного загону.

У 2004 році в рамках Програми ТАСІС про надання технічної допомоги Україні від Європейського Союзу, реалізуючи перший етап проекту між Державною прикордонною службою України та Європейською Комісією «Покращення прикордонного менеджменту на ділянці Сумського прикордонного загону», Сумському прикордонному загону передано 94 одиниці автомобільної техніки, 350 радіостанцій різного призначення та комп'ютерна техніка. У 2008 році в прикордонному загоні відбулися організаційно-штатні зміни: основним підрозділом прикордонного загону, призначеним для безпосередньої охорони визначеної ділянки державного кордону України, здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів та вантажів, оперативно-розшукової діяльності, запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням – стає відділ прикордонної служби Державної прикордонної служби України. До складу прикордонного загону входять 14 відділів прикордонної служби та мобільна прикордонна застава «Суми».

3 жовтня 2017 року 2 офіцери відділу прикордонної служби «Зноб-Новгородське» Сумського прикордонного загону здійснювали моніторинг ділянки державного кордону. Близько 20.00 зв'язок з ними перервався, а в той же час в російських засобах масової інформації з'явилося повідомлення про затримання представниками прикордонного управління ФСБ двох порушників, які назвалися прикордонниками Сумського загону.

2 березня 2018 року їх визволили в ході обміну полоненими, обмінявши на російських військових затриманих у зоні проведення АТО.

Командири:

-
- жовтень 1992—1999 рр. — полковник Лозинський Юрій Олексійович
 - липень 1999—2002 рр. — підполковник Данілов Павло Енгельсович

- січень 2002—2003 рр. — підполковник Токовий Ігор Борисович
- січень 2003—2005 рр. — підполковник Легкодух Вадим Анатолійович
- липень 2005—2007 рр. — підполковник Птиця Олександр Григорович
- листопад 2007—2010 рр. — підполковник Половніков Віктор Володимирович
- жовтень 2010—2014 рр. — підполковник Беркута Володимир Юрійович
- листопад 2014—2015 рр. — полковник Ільчинський Дмитро Валентинович
- червень 2015 – листопад 2015 рр. — полковник Ратніков Юрій Вікторович
- листопад 2015 – грудень 2017 рр. — полковник Кравчук Валерій Миколайович
- січень 2018 – по теперішній час полковник Мейко Олександр Васильович

Перший командир Сумського прикордонного загону Лозинський Юрій Олексійович (праворуч) і нинішній командир Мейко Олександр Васильович (ліворуч)

Основні завдання загону:

- охорона державного кордону України на суші, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України;
- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України в межах контрольованих прикордонних районів;
- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України.

Сумський прикордонний загін - військова частина 9953, є територіальним органом охорони кордону в складі Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України.

Сумський прикордонний загін охороняє ділянку державного кордону, що розташована в межах восьми контрольованих районів Сумської області (Середино-Будського, Ямпільського, Глухівського, Путивльського, Білопільського, Сумського, Краснопільського та Великописарівського).

Протяжність ділянки державного кордону з Російською Федерацією (Брянська, Курська та Білгородська області) - 562,5 км: із них - 464,5 км сухопутного та 98 км річкового кордону. Прикордонний контроль та пропуск осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна здійснюється в 21 установлених пунктах пропуску та 3 пунктах контролю через державний кордон: 6 – автомобільних («Велика Писарівка», «Юнаківка», «Катеринівка», «Бачівськ», «Рижівка», «Покровка»), із яких: 4 міжнародних та 2 міждержавних; 6 – залізничних («Конотоп», «Хутір-Михайлівський», «Зернове», «Ворожба», «Волфіно», «Пушкарне»), з яких: 4 міжнародних та 2 міждержавних; 1 – повітряний – міжнародний («Суми») та 11 – місцевих пунктів пропуску, 9 із яких тимчасово не діючі.

Світлини з життя Сумського прикордонного загону

Сумський кадетський корпус

і

прикордонна служба України

Сумський кадетський корпус своєю появою зобов'язаний цукрозаводчикам Харитоненкам і щасливому збігу обставин. Корпус розпочав свою роботу 15 серпня 1900 року. Зробив 11 випусків.

У 1918 році за часів Скоропадського корпус відновив свою роботу і збільшив кількість кадетів до 1000 чоловік, але наступ червоних змусив його евакуюватися. Більшовики на його базі створюють курси. Після вступу до Сум білих поновлюється діяльність кадетського корпусу, а після відступу білих були відкриті 3-і піхотні курси червоних командирів, а потім, до червня 1920 року, тут відкривається евакопункт. З липня 1920 року тут працюють Сумські загальні піхотні курси Генштабу, які в жовтні місяці 1921 року, були перейменовані в 77-і піхотні командні курси імені Щорса з річним терміном навчання для

підготовки командирів відділення. У травні 1923 року курси були перейменовані в 9-ті піхотні командні курси імені Щорса. У липні того ж року до Сум прибули 8-і піхотні Симферопольські піхотні курси, що злилися з Сумськими. У 1924 році курси були розформовані, і в Суми прибуває Вятська командна школа з перейменуванням її в 10-ту піхотну Сумську командну школу. Відбувся тільки один випуск. Наказом Реввоєнради СРСР № 1039 от 08.8.1924 р. вона була розформована. У будинку розмістилися Військово-політичні курси, які літом 1925 року відбули в Полтаву; із 1925 тут розташувалась Сумська піхотна школа імені М.В. Фрунзе; із 23 07 1927 р. - Сумська артилерійська школа імені М.В. Фрунзе; із 16. 03 1937 р. - Сумське артилерійське училище імені М.В. Фрунзе; із 30 11 1937 р. - Сумське Червонопрапорне артилерійське училище ім. М.В. Фрунзе. У період окупації тут німці на базі концтабору шталаг 308 відкрили курси для підготовки поліцейських кадрів і добровольців для підрозділів Вермахту. У 1943 року тут розташувалось Сумське Червонопрапорне артилерійське училище імені Фрунзе; із 01. 10. 1957 р. - Сумське артилерійське Червонопрапорне артилерійсько-технічне училище; із 08. 10. 1966 р. Сумське артилерійське Червонопрапорне училище ім. Фрунзе; із 17.07. 1968 р. Сумське вище двічі Червонопрапорне училище ім. Фрунзе; із 1994 р. військовий артилерійський факультет при СумДУ; із 17.02.2000 р. військовий двічі Червонопрапорний інститут артилерії; із 31 03 і по 31 08 2007 р. військовий двічі Червонопрапорний інститут ракетних військ.

21 вересня 2007 року рішенням 17 сесії Сумської обласної ради п'ятого скликання № 2/052 був створений Сумський ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Івана Герасимовича Харитоненка. Рішенням Сумської обласної ради від 25 грудня 2007 р. начальником ліцею був призначений полковник Свідлов Юрій Іванович, а з січня 2008 р. наказом Міністерства Оборони України був направлений у розпорядження Сумської обласної Ради.

*Начальник Сумського кадетського корпусу генерал-майор
Свідлов Юрій Іванович*

У відповідності з Указом Президента України від 8 вересня 2011 року на базі ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою був утворений ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою „Кадетський корпус” ім. Харитоненка.

Це було даниною історичній правді і заслуг Івана Герасимовича, який заповідав 500 тис. на будівництво корпусу і хотів, щоб там навчалися і селяни, хоча питання про будівництво корпусу вирішив вже його син Павло Іванович.

У нелегкі і неоднозначні часи нашого сьогодення місія відновлення і збереження кадетського корпусу повністю лягла на

плечі Свідлова Юрія Івановича, і він з нею впорався чудово. Сьогодні міністерство освіти не має дієвих засобів вирішення потреб мілітарних шкіл як в матеріальному, так і методичному плані. Треба було мати військову структуру, для якої необхідно готувати офіцерські кадри. Велика, добре збережена учбова база, високий фаховий рівень навчання і виховання дав можливість з мінімальними затратами перевести кадетський корпус в систему підготовки кадрів для прикордонної служби. Таким чином, у 2018 році кадетський корпус відкрив чергову сторінку своєї історії.

Ця невеличка книжка про історію Сумської прикордонної служби сама стає учбовим посібником для підготовки майбутніх захисників кордонів держави Україна.

Начальник Сумського кадетського корпусу генерал-майор Свідлов Юрій Іванович на урочистостях з нагоди випуску 2018 р. Сумського кадетського корпусу з офіцерами корпусу і запрошеними гостями, а серед них і командир Сумського прикордонного загону Мейко Олександр Васильович (другий праворуч)

Додатки

1918 рік. Поховання 2-х вбитих військових (можливо і прикордонники). Мітинг біля входу до Троїцької церкви. Є різні версії, але на підтвердження цих подій архівного документу немає. Бачимо прапор з двох кольорів (жовто-блакитний), ліворуч військовий підрозділ. За прапором під парканом будинку Кринера бачимо оркестр. Будинок Кринера стоїть на вул. Троїцькій, а поруч з ним - будинок Архангельського. Зараз на його місці кооперативний технікум.

В оголошенні про формування Курської кордонної бригади в Сумах сказано, що штаб розташовувався в Сумах по вул. Аненській (тепер Чорновола) у будинку Гудима № 49. Згідно з „Окладною книжкою” за 1905 р. під номером 1393 записаний селянин Гудим Федір Петрович. Вартість його садиби оцінена в 100 крб., а річний податок з нерухомості склав 6 крб.

У Гудима Федора Петровича була ще садиба на Засумській вулиці оцінена в 50 крб.

Сьогодні приватний сектор по Аненській (Чорновола) зберігся до 37 номера. Знесені номери 39, 41, 43, 45, 47. Тепер на їх місці стоять багатоповерхівки. За розміром це займає приблизно місце

від 5 садиб. Так що можна допустити, що цей зруйнований будинок і був під № 49. Зрозуміло, що за сто років він не раз перебудовувався. Сучасні мешканці на вулиці - в основному чужинці, що купили садиби про нього нічого не знають.

Через місяць штаб переїхав у будинок, що був на розі вулиць Шишкарівської і Казарменої (Береста).

Ось цікава публікація з газети „Луч” за 10 серпня 1918 року.

Изъ Москвы въ Сумы.

Не смотря на великія трудности, проѣздъ изъ Москвы на Украину удается. Съ какими препятствіями связать этотъ проѣздъ видно изъ того, что рассказало нашему сотруднику одно лицо, вчера только вернувшееся изъ Москвы въ Сумы.

Когда я уѣзжалъ изъ Москвы, говоритъ лицо, тамъ творилось что-то ужасное. По улицамъ ходили толпы красноармейцевъ, непрерывно стрѣлая вверхъ, ѣздили санитарныя повозки (въ Москвѣ холера въ полномъ разгарѣ), но не смотря на это толпы москвичей худыхъ и оборванныхъ бредили, какъ зачумленные по улицамъ Москвы.

Продовольствія въ Москвѣ почти нѣтъ. Фунтъ хлѣба дешель въ цѣнѣ до 25 рублей.

Правительство прекратило выдачу хлѣбныхъ папковъ. Въстолькихъ рабочимъ выдаютъ $\frac{1}{2}$ фунта сѣмечекъ и $\frac{1}{4}$ шоколада.

Съ тяжелымъ сердцемъ выѣхалъ я изъ Москвы. Въ самый поѣздъ мнѣ удалось попасть съ огромными трудностями. За то, что пропустили меня въ вагонъ я принужденъ былъ уплатить 100 руб.

Въ вагонѣ всѣ стояли плотно стиснутое. Менте счастливые прицѣпились къ тормозамъ и такъ ѣхали.

До Тулы все таки доѣхали безъ особыхъ эксцессовъ. Только разъ остановили поѣздъ:—кто-то сорвался съ тормоза и поваль подъ колеса.

Въ Тулѣ насъ много держали. Являлись неоднократно отряды

красногвардейцевъ, обыскивали, забирали, что можно, и уходили.

Дальше тронулись поздно ночью. Поѣздъ бѣшено катилъ. Вдругъ: трахъ, трахъ! раздались выстрѣлы. Въ чемъ дѣло?

Ничего особеннаго.

Внезапный обмскъ.

Остановили поѣздъ. Въѣзли красноармейцы. Шумали, ругались.

Поѣхали дальше. Возлѣ Орла произошло маленькое крушеніе: на крутомъ поворотѣ сорвалось два товарныя вагона.

Черезъ Орелъ поѣздъ не пропустили. Явился какой-то комиссаръ, который сказалъ намъ, что поѣздъ дальше не пойдетъ, а когда пойдетъ неизвѣстно.

Всѣ были удручены. Говорили, что сейчасъ въ Орлѣ идетъ рѣзня, что красноармейцы скоро явятся и на станцію, на которой мы стояли, кто-то порекомендовалъ идти по сельскимъ дорогамъ въ обходъ.

Почти всѣ согласился. Размѣкали крестьянина, согласившагося за 200 руб. провести мимо Орла.

Мимо Курека въ товарномъ поѣздѣ проѣхали рано утромъ. Не доѣзжая до границы на 30 версты, поѣздъ сталъ окончательно.

Пошли опять пешкомъ (45 вер.) Нѣсколько разъ останавливали кордоны. Откупились и шли дальше.

Въ Белгородѣ добрались поздно вечеромъ. И всѣ какъ одинъ ринулись размекивать продукты. Только, набившись до сыта, начали дѣлиться впечатлѣніями отъ поѣздки.

Въ Сумы прѣхали благополучно.

Тепер проаналізуємо цю публікацію, знову звернувшись до спогадів Сумського повітового старости Гребенщикова.

„Однажды в местной газете я прочел следующее объявление, подписанное ткачами суконной фабрики, расположенной в городе „Мы объявили экономическую забастовку, вследствие чего просим безработных ткачей

других фабрик не занимать наших мест в том случае, если администрация фабрики уволит нас и объявит ремонт машин”. Это объявление уже являлось своего рода насилием над другими рабочими, и я счел своим долгом выяснить причины его появления в печати. Я позвонил директору (*Лев Давидович Чернобыльский – О. В.*) и просил его приехать ко мне для переговоров. Директор разъяснил, что бастуют опять одни ткачи, которые после недавней прибавки снова требуют увеличения зарплаты, чего администрация больше сделать не в состоянии. Забастовка протекала спокойно, но среди ткачей было два беспокойных типа, подстрекающих других к порче машин в случае, если их требования не будут удовлетворены. На мой вопрос, не признает ли директор необходимым изъять смутьянов посредством высылки из города административным порядком, он отвечал, что пока в этом надобности не видит, так как до порчи машин дело вряд ли дойдет, а высылка смутьянов может привести к обострению отношений между рабочими и фабричной администрацией. Я пока согласился с этим и просил директора держать меня в курсе дела, а также доставить мне сведения о заработной плате ткачей, чтобы иметь возможность судить, насколько обоснованные их претензии.

Рассмотрев присланные мне расчетные листы, я убедился, что самый неопытный ткач зарабатывает в месяц (при еженедельной выплате денег) до 800 рублей, а наиболее сведущий – 1200. Я, самый старший из административных лиц уезда, получал в месяц 600 рублей, не имея казенной квартиры, и хотя с трудом, но все же мог существовать на это жалованье с женой и тремя детьми. А многие рабочие (а ткачи почти все) имели при этом даровые квартиры, которые им были предоставлены как эвакуированным во время войны из Белостока (откуда была вывезена вся фабрика). Таким образом, признать забастовку оправданной я никак не мог.

Я вызвал вновь директора и сказал ему, чтобы он ни в коем случае не исполнял требование ткачей, раз оно произведет только увеличение цен на сукно. Я считал, своей обязанностью, заботиться об интересах всех классов населения. Допустить в своем районе удовлетворения безосновательных требований я не мог, и на следующий день отдал приказ, который был напечатан в местных газетах:

„Ткачи Сумской суконной фабрики объявили забастовку, которую они назвали экономической, вследствие чего просили всех других безработных ткачей не занимать их места. Разобравшись с ежемесячной зарплатой, я выяснил, что, смотря по опытности в деле, ткачи получают от 800 до 1200

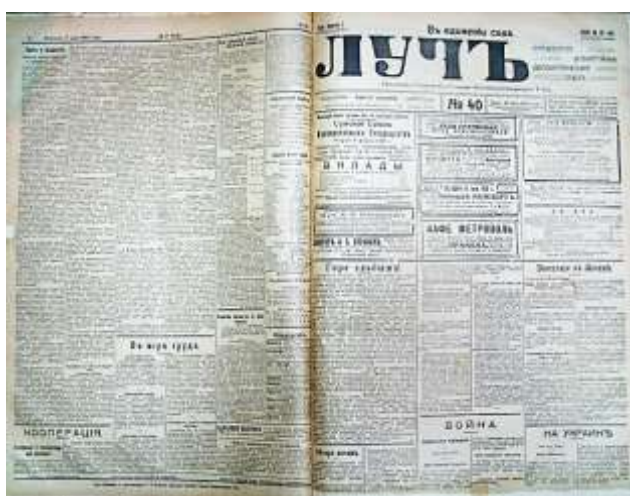
рублей в месяц, причем они пользуются даровыми квартирами. Принимая во внимание отличное по сравнению с другими материальное положение бастующих ткачей, я никак не могу признать забастовку и требования увеличить заработную плату основательными. Моя обязанность – заботиться об интересах всех жителей, поэтому я не могу допустить увеличения и без того отличного положения одних в ущерб другим, так как прибавка платы ткачам заставит увеличить плату за сукно, что отразится на карманах наиболее бедных людей. Вследствие выше изложенного я предлагаю ткачам немедленно приступить к работе. Если же они этого не исполнят, я прикажу всех бастующих ткачей выслать к месту их постоянного жительства в город Белосток, как лиц без всякого основания не желающих работать и занимающих при этом даровые квартиры в то время, когда сотни неимущих и больных беженцев принуждены ютиться в холодных бараках. Приказываю начальнику городской стражи немедленно выяснить, кто из ткачей не желает стать на работу, и составить списки их семейств, для назначения соответствующего числа вагонов, для отправки в Белосток. Освобождающиеся квартиры распоряжением начальника стражи предоставить для более нуждающихся и больных беженцев”.

Далі я подаю номери газет, де були надруковані оголошення про формування Курської кордонної бригади в Сумах, з яких ми дізнаємося про заробітки службовців цієї бригади від 80 до 130 гр. Звичайно, що ті прикордонники використовували своє службове становище для збагачення, але їх заробіток не йде ні в яке порівняння з заробітком біженців-робітників. Тут доречно поставити питання, як сучасна держава розв’язує питання сучасних біженців. Сам Гребенщиков, як вищий чиновник в повіті отримує тільки 600 гр. Я пенсіонер зі стажем в 50 років отримую пенсію 1900 гр. Скільки отримує голова ОДА Микола Ключко я не знаю, але думаю що це в десятки разів більше. Зрозуміло, що міністр соціального захисту Рева, що мусить мною опікуватись, отримує ще більше. Жоден дослідник Української революції 1917- 1921 року економічного аналізу тих часів в порівнянні з нашими не робив. Відсутній порівняльний аналіз тієї влади і сучасної, її моральності і статків. Мені дуже прикро, що я два роки чекаю свою заслужену нагороду і невідомо коли отримаю, що в нас самий гірший чиновник завжди живе краще ніж талановита людина така як я, і автоматично отримує державні нагороди.

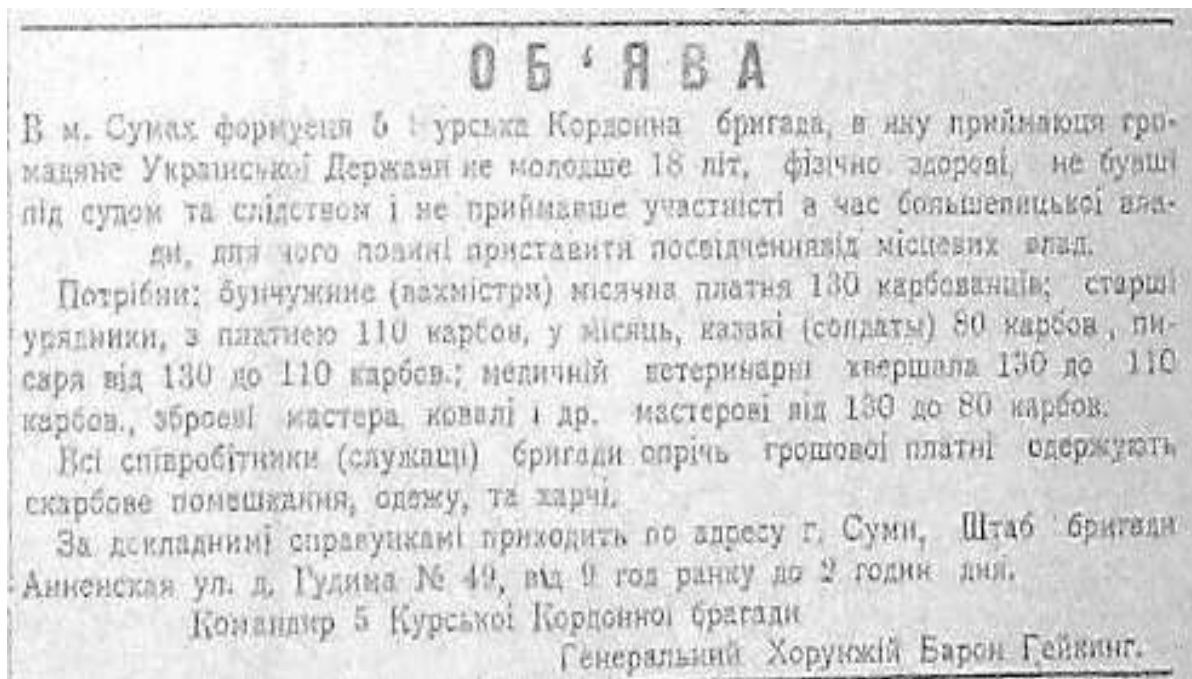
Тема Української революції висвітлена не в одній з моїх книжок. Як бачите, вона наявна і в цій книжці про сумське прикордоння, а іншу

спогади Гребенщикова я цитую. В міській бібліотеці з інших моїх книжок зроблена підбірка матеріалів про Українську революцію на Сумщині.

Ось газети „Сумський вісник” і „Луч”, де надруковані були оголошення про створення Курської прикордонної бригади, штаб якої розташовувався у Сумах. Кожен бажаючий може ознайомитися з ними в фондах ДАСО.

Газета „Луч” № 40 за 10 липня 1918 р. і газета „Сумской вестник” № 60 за 11 липня 1918 р. В розрізі Української революції 1917-1921 року ця архівна дата з оголошення в цій газеті є основою для святкування сторіччя Сумського прикордонного загону (бригади на 1918 р.) Не мені вас вчити, але ці заходи мусять відзначатися на місцевому рівні з участю влади, а начальник прикордонної служби України генерал-полковник Петро Цигикал мусив би видати наказ про відзначення цієї дати з відповідними нагородженнями. Кажуть, що відзначали, але ніяких повідомлень не було. Я вже вам наводив це оголошення з цих газет, але тепер це оголошення є юридичною підставою для святкування сотої річниці існування сумського загону.

У нас є капличка біля 4-ї школи на честь прикордонників усіх часів, але вона не відповідає ні вимогам часу, ні історичній правді. Там за Сумську прикордонну службу 1918 року мова не йде.

Немає там відомостей і про загиблих прикордонників у наш час. Наповнення каплички треба осучаснити, і тут в нагоді стане моя книжка. Я розмовляв з архітектором Биковим, щоб доповнити її скульптурною групою, де Гейкінг на коні, а поруч піші прикордонники того часу, а внизу табличка з цим оголошенням в газеті. Це буде наочна сторінка подій української революції 1917-1921 рр. на Сумщині.

Тепер вашій увазі сучасний документ.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
вул. Липецька, 16, м. Київ, 01021, тел. (044) 253-15-63, факс (044) 254-05-85,
e-mail: uinpr@memory.gov.ua, web: http://www.memory.gov.ua, код ЄДРПОУ 39389301

№ 0109/2018 від 02/10/2018
На № _____ від _____

Медведчук О.І.

Шановний Олеже Івановичу!

Український інститут національної пам'яті у межах компетенції розглянув Ваше звернення стосовно професійного свята День прикордонника України, яке відзначається 28 травня та повідомляє наступне.

28 травня 1918 року голова Раднаркому В.Ленін підписав декрет про створення прикордонної охорони радянської Росії. Через два роки охорона кордонів перейшла до підрозділів Всеросійської Надзвичайної комісії. В 1958 році Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову про щорічне святкування 28 травня як Дня прикордонника в СРСР.

Указом Президента України від 25 травня 1992 року № 308 «Про свято День прикордонника» встановлено відзначати День прикордонника щорічно 4 листопада - у день ухвалення Верховною Радою України в 1991 році Закону "Про Прикордонні війська України". Пізніше, Указом Президента України від 21 травня 2003 року № 431/2003 «Про внесення зміни до Указу Президента України від 25 травня 1992 року №308» професійним святом – Днем прикордонника встановлено 28 травня. У тексті Указу Президента відсутнє обґрунтування зміни дати зазначеного професійного свята, тому неможливо стверджувати, що святкування Дня прикордонника України 28 травня пов'язано з історією українських прикордонних військ, так само не вказано, що цей день приурочений до підписання В.Леніним декрету про створення прикордонної охорони РСФРР.

Україна має власну традицію прикордонних військ. На українських землях охорона кордонів була важливою функцією держави починаючи з часів Київської Русі. Захист кордону був одним із факторів появи українського козацтва. Історію прикордонної служби України в сучасному розумінні слова варто виводити з часів Української революції 1917-1921 років. Після проголошення 22 січня 1918 року незалежності Української Народної Республіки гостро постало питання контролю й охорони кордонів. 7 березня 1918 року Рада Народних міністрів Української Народної Республіки розглянула справу організації пограничної сторожі й ухвалила передати це питання на вирішення народним міністерствам внутрішніх справ, фінансів і військових справ, а вже 20 березня 1918 року на засіданні Ради Народних Міністрів УНР полковник В.І.Желіховський був затверджений отаманом Окремого корпусу кордонної охорони та розпочалось формування бригад з

охорони сухопутних кордонів та узбережжя Чорного моря. Тому, на наш погляд, 20 березня 1918 року можна вважати днем зародження прикордонних військ Української Народної Республіки і може бути підставою для визначення святкування Дня прикордонника сучасної України. Також повідомляємо, що Інститут розробив проект Закону України «Про державні та інші свята, пам'ятні дати і скорботні дні», відповідно до якого професійні свята мають встановлюватися Кабінетом Міністрів України.

З повагою
Голова

В.М. В'ятрович

Анатолій Хромов
(044) 281-08-99

Я не хочу і не буду коментувати цей документ, бо якщо Президент визначив інший День прикордонника, то це його право, але ті хто готують інформацію Президенту мусять бути фаховими і відповідальними людьми.

Єдині хто мене підтримав і поширив мою інформацію про сторіччя Сумського прикордонного загону було патріотичне братство прикордонників України.

Про Глухівську сотню

3 жовтня в Сумському кадетському корпусі побував колишній начальник прикордонної служби генерал-полковник Петро Цигикал. Я презентував перед ним виставку своїх книжок. Відбулась дуже коротка розмова, бо більше не дали. Петро Олександрович сказав, що в музеї Глухова є документ про його пращура сотника Цигикала. Мене зацікавило це повідомлення і я почав своє дослідження. Допомогла заступник начальника управління культури Ігнатченко Антоніна Миколаївна. Невдовзі я отримав інформацію про цей документ. Це виявилася копія Універсалу гетьмана Івана Мазепи глухівському сотнику Цигикалу на прибутки за 1691 рік.

Ніжинського полку. Згідно „розпису перечневой“, того року в місті налічувалося 830 жителів – переважно козаків і міщан. Взагалі населення, включаючи жінок і дітей, становило близько 4000 осіб.

У цей час значно зросла значення Глухова як військової фортеці, яка перебувала на межі укріплень, які захищали російську державу. Значення фортеці, як оборонної споруди, підтвердилося, коли протягом січня-лютого 1664 року його витримала п'ятитижневу облогу армії польського короля Яна Казимира.

Глухів відзначається і в політичному житті України. Його жителі у 1659 році активно беруть участь в антимосковській акції гетьмана І. Виговського, а в березні 1669 року Д. Многогрішний становить з Москвою „Глухівські статті“, які в значній мірі забезпечували автономні права України.

Друга половина XVII ст. - епоха економічного та культурного підйому міста. У Глухові протягом 20 років зводяться основні громадські споруди, які визначили нове обличчя міста. Близько 1654 року в описі Глухова згадується дерев'яний храм Архангела Михайла, а в 1657 році „розпочато будівництво від жителів глухівських, отаманів й вїтїв, і всього Посполитства Глухівського" другої дерев'яної церкви Троїцький. 1664 року закладена Успенська церква, навколо якої в 1670 році вдова Марка Кимбара Агафія заснувала дівочий монастир.

Але в 1685 році згоріла стара глухівська фортеця. При відновленні її розширили, включивши і двір Пісочінського, і городище, і слободи. Утворився єдиний загальноміський центр. В цей час будується Михайлівська церква (1692), Миколаївська церква (1693), Успенський собор дівочого монастиря (1686). Ансамбль центральній площі доповнилася дерев'яними церквами: Воскресенська, Св. Варвари. За лінією укріплень побудували дерев'яну Спасо-Преображенську церкву.

Мандрівник Іоанн Лук'янов в 1702 році записав свої враження від Глухова: „ ...Здания в нем преузорчатые, светлицы добрые; палаты в нем полковника Миклашевского - zelo добрые; ратуша zelo добра и рядов (лавок) много; церквей строящихся много. Девичий монастырь предивный zelo; соборная церковь добрая очень... Очень zelo лихомани хохлы затейливы до хормного строительства, в малоросийських городах другого едва ли такого города найти, лучше Киева зданиями и житием”.

Ось в такому місті ніс свою прикордонну службу пращур сучасного начальника прикордонної служби України Петра Олександровича Цигикала.

Я не зміг прочитати текст цього універсалу і по допомогу звернувся до Сумського краєзнавчого музею. Виявилося, що цей документ є в музеї і його свого часу прочитала ще Лада Павлівна Сапухіна.

Універсал

Гетьмана Мазепи, за яким сотник М. Цигикало

Мав одержувати прибутки з млина і греблі 1691 р.

Копія з оригіналу 1792 року

Великого Государя нашего его царського свящайнейшего величества всех запорожских обох сторон Днепра гетман Иван Мазепа ознеменуе сем нашим універсалом нам о том ведать надлежит а особливо дозору нашему короповскому и иже яко перед сим пану сотникове Косуму Цигикалу за двух каменей млина на гребле батуринской сии чих половинная часть всяких размеровых при универсалом нашим была определена так и мне знайду чомусь на службе войсководы нашей на обиход его дворовой за тих же две каменей на гребле Батуринской половину всяких млиновых прибылей взима определяем о какой воле нашей ведаючи дозорца наш короповско абы жадной в

одбира половина меных размером з двух тих камней наважился
человекова от его пана Фимоноваи в тому приставленному
жадной нити перешкоды и трудности регентарськи повелеваем
дам в Батурене генваря 20дня року 169 в подленному подпись
таков.

В вышеменованный гетман рукою власной
1792 г.

Використані документи і література

Ленський О. В. Історія розвитку знарядь праці,
економіки, освіти, культури на Сумщині. – Суми: Власне
видавництво Ленського О. В., 2010. 750 с.

Наумов С. О. Діяльність українських політичних
організацій на Сумщині. // Матеріали другої Сумської
обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Суми
1994 р. с. 138.

Архівні газети: „Луч”, „Сумський вісник”.

Воспоминания генерала Сергея Яковлевича
Гребенщикова.

Симферополь: Н. Орианда, 2009 г. – 320 с.

Щелков К.П. „Історична хроніка Харківської губернії”.

Світлини Сумського прикордонного загону.

Сумщина від давнини до сьогодення. Суми:
Слобожанщина,
2000 р. – 384 с.

Бешуля О. „Донецький бліцкриг”.

Зміст

Вступ.....	5
Сумське прикордоння за „Історичною хронікою Харківської губернії” К.П. Щелкова.....	10
Сумське прикордоння в період Української революції 1917-1921 року.....	34
Державна прикордонна служба в Україні.....	64
Історія Сумського прикордонного загону.....	64
Сумський кадетський корпус і прикордонна служба України....	76
Додатки	80

Науково-популярне видання

Історія Сумської прикордонної служби

Автор і упорядник Ленський Олександр Васильович

Верстка і дизайн: Ленського О. В.

Коректура Чепіги Г.О.

Підписано до друку 25. 08. 2018

Формат 90х60/16

Друк цифровий.

Гарнітура Times. Наклад 10 пр.
Власне видавництво Ленського О. В.

Л 33 Ленський О. В. Історія Сумської прикордонної
служби / Олексій Васильович Ленський.– Суми:
Власне видавництво Ленського. – 95 с. іл.

УДК 908 (477. 52)

